Sisekaitseakadeemia
Politsei- ja Piirivalvekolledž

Jekaterina Link

KAHTLUSTATAVA ÜLEKUULAMISE ETTEVALMISTUS JA TAKTIKA KONFLIKTSES OLUKORRAS

Lõputöö

Juhendaja:
Tanel Liblik

Muraste 2013

LÕPUTÖÖ ANNOTATSIOON

Kolledž: Politsei- ja Piirivalvekolledž	Kuu ja aasta: aprill 2013
Töö pealkiri: Kahtlustatava ülekuulamise ettevalmistus ja taktika konfliktses olukorras	
Töö autor: Jekaterina Link	Allkiri:
Lühikokkuvõte: Käesolev lõputöö sisaldab 42 lehekülge ning on koostatud 15 erineva allika põhjal. Töö on kirjutatud eesti keeles ning võõrkeelne kokkuvõte on kirjutatud vene keeles. Käesoleva lõputöö eesmärgiks on anda ülevaade kahtlustatava ülekuulamise menetlustaktika kasutamise teooriast, analüüsida Ida prefektuuri kriminaalbüroos läbiviidud kahtlustatavate ülekuulamisi ning koostada ettepanekuid kahtlustatavate ülekuulamiste toimingute parendamiseks. Uurimismeetodina kasutas autor intervjuud Jõhvi varavastaste kuritegude talituse menetlejatega ning kahtlustatavate ülekuulamiste vaatlust. Intervjuu eesmärgiks oli teada saada, milles seisneb kahtlustatava ülekuulamiseks ettevalmistamine ning milline on menetlejate arvamus kirjaliku plaani koostamise vajalikkusest. Vaatluse eesmärgiks oli välja selgitada, millist menetlustaktikat ning milliseid taktikalisi võtteid kasutavad uurijad kahtlustatavate ülekuulamistel konfliktsetes olukordades. Intervjuu analüüsist nähtub, et menetlejad suhtuvad ülekuulamiseks ettevalmistamisse väga erinevalt. Kirjaliku plaani koostamist peeti vajalikuks vaid raskete kuritegude puhul. Vaatluste tulemuste analüüsist selgus, et 90% vaadeldud ülekuulamistest kandsid konfliktset iseloomu. Peamisteks probleemideks tõepärase informatsiooni väljaselgitamisel olid suhtluskontakti puudumine menetleja ja kahtlustatava vahel ning see, et ei kasutatud kõiki taktikaliste võtete võimalusi. Kõige õnnestunumad ülekuulamised, kus kahtlustatavad tunnistasid oma süüd või andsid tõendamisesemete kohta kontrollitavaid ütlusi, olid need, mis olid läbi viidud jälitusametnike poolt ning kus menetlejad kasutasid aktiivselt erinevate taktikaliste võtete kombineerimist. Uurimuse käigus saadud tulemuste põhjal on autor teinud ettepanekuid, kuidas saaks muuta kahtlustatavate ülekuulamisi toiminguid efektiivsemaks.	
Võtmesõnad: kahtlustatava ülekuulamine, ülekuulamise ettevalmistus, menetlustaktikalised võtted, konfliktne situatsioon, suhtluskontakt.	
Võõrkeelsed võtmesõnad: Допрос подозреваемого, подготовка к допросу, тактические приемы допроса, конфликтная ситуация, психологический контакт.	
Säilitamise koht: SKA PPK raamatukogu	
Kaitsmisele lubatud Kolledži direktor: Aivar Toompere	Allkiri:
Vastab lõputöö nõuetele Juhendaja: Tanel Liblik	Allkiri:

SISUKORD

MÕISTETE JA LÜHENDITE LOETELU....4
SISSEJUHATUS....5
1. KAHTLUSTATAVA ÜLEKUULAMISE TAKTIKA....8
1.1. Kahtlustatava ülekuulamise õiguslik regulatsioon....8
1.1.1. Kahtlustatava õigused ja kohustused....8
1.1.2. Ülekuulamisele rakenduvad sätted....9
1.1.3. Tõenditele rakenduvad sätted....10
1.2. Kahtlustatava ülekuulamise ettevalmistamine....11
1.2.1. Ettevalmistuse tähtsus....11
1.2.2. Ettevalmistuse etapid....12
1.2.3. Ülekuulamise plaan....14
1.3. Kahtlustatava ülekuulamise läbiviimine....16
1.3.1. Ülekuulamise rakendamine....16
1.3.2. Vaba jutustus....18
1.3.3. Küsimuste esitamine....19
1.4. Kahtlustatava ülekuulamine konfliktses situatsioonis....20
1.4.1. Konfliktne situatsioon....20
1.4.2. Kahtlustatav keeldub ütluste andmisest....22
1.4.3. Kahtlustatav annab teadlikult valeütlusi....24
1.4.4. Alibi esitamine ning selle kontroll....27
2. KAHTLUSTATAVA ÜLEKUULAMISE LÄBIVIIMISE UURING....29
2.1. Uurimismeetodid ja valim....29
2.2. Intervjuu ja vaatluse analüüs....30
2.2.1. Kahtlustatava ülekuulamiseks ettevalmistamine....30
2.2.2. Taktikaliste võtete kasutamine konfliktsetes situatsioonides....32
2.2.3. Kokkuvõte taktikaliste võtete kasutamisest....34
2.3. Uuringu tulemustest lähtuvad ettepanekud....36
KOKKUVÕTE....37
РЕЗЮМЕ....39
KASUTATUD KIRJANDUSE LOETELU....41
LISA 1. INTERVJUU KÜSIMUSTIK....43
LISA 2. VAATLUSLEHT....44
LISA 3. UURINGU ANDMETE TABEL....47

MÕISTETE JA LÜHENDITE LOETELU

Konfiktsituatsioon- konflikt (ld keeles conflictus) on lahkheli või arusaamatus, mille tulemusena tekib pinge, mis ajendab osapooli üksteise vastu tegutsema. Konfliktiks peab olema vähemalt kaks osapoolt ja valdkonnad, kus nende huvid kokku puutuvad – seega on ta oma olemuselt sotsiaalne situatsioon, milles kaks või enam isikut esindades erinevaid seisukohti, arvamusi, huvisid või eesmärke, püüavad üksteist nende realiseerimisel võita. (Salk...2002).

Menetlustaktika- uurimistoimingute tegemise taktika (Maurer 2000).

Taktikaline võte- on uurimist läbiviiva isiku poolt valitud kõige ratsionaalsem ja efektiivsem tegutsemine või käitumisviis, mis tagab kriminaalmenetluse eesmärkide saavutamise vastutegutsemise tingimustes võimalikult väikese ressursikuluga (Öpik 2008:11).

Alibi- tõend, mis kinnitab, et kuriteo toimepanemise ajal isik kuriteo toimepanemise kohas ei viibinud (Maurer 2000).

KrMS- Kriminaalmenetluse seadustik (Seadusenimetuste…2012).

SISSEJUHATUS

Kahtlustatava ülekuulamine on kohtueelses menetluses üks enim läbiviidavaid ning olulisemaid menetlustoiminguid. Ülekuulamise tähtsus seisneb selles, et selle efektiivsel läbiviimisel võivad selguda olulised andmed, mis on kuriteo avastamiseks väga tähtsad. Toimingu efektiivsus sõltub paljuski ülekuulamist sooritavast menetlejast. Täpsemalt öeldes sõltub see sellest, kuivõrd õigesti on antud olukorras valitud kahtlustatava ülekuulamise taktika. Samas on väga oluline ka jälgida seadusandluses antud menetlustaktikalisi norme ning nõudeid.

Kuna kahtlustatava ülekuulamine on tihti konfliktse iseloomuga, on väga tähtis, et menetleja oskaks sellises situatsioonis pädevalt tegutseda. Toimingu läbiviimisel on väga tähtis psühholoogilise kontakti leidmine ülekuulatavaga ning oskus suuta panna inimest koostööd tegema. Menetleja psühholoogilise kontakti leidmise oskus ei ole oluline üksnes kahtlustatava isiku, vaid ka kõikide teiste menetlusosaliste puhul. Menetleja peab püüdma tegutseda inimlikult, arvestades ülekuulatava isiksusega. Kindlasti peab ta tegutsema omakasu püüdmata ning oma võimu kuritarvitamata. Kahtlustatava ülekuulamisel eesmärgiks peab alati olema kuriteo avastamisele kaasa aitavate tõepäraste tõendusasjaolude väljaselgitamine, mitte aga inimese kuriteo toimepanemise ülestunnistus. Viimane on oluline pidades meeles süütuse presumptsiooni põhimõtteid.

Eelnevast lähtudes seisneb käesoleva lõputöö probleem selles, et kuna kahtlustatava ülekuulamine omab tihti konfliktset iseloomu ning menetlejad alati ei suuda, või ei oska, valida kõige sobivamat kahtlustatava ülekuulamise taktikat, mistõttu tähtsate asjaolude väljaselgitamine võib olla raskendatud ning paljud kriminaalasjad võivad jääda just seetõttu avastamata.

Lõputöö aktuaalsus ning vajadus seisneb selles, et niikaua kui kahtlustatava ülekuulamine on

üks olulisemaid menetlustoiminguid ja menetlejad ei kasuta selle võimalusi täiel määral kuriteo avastamiseks ära, on vaja antud kitsas kohtadele osutada ja probleeme välja tuua. Seda tehes on loodetavasti võimalus muuta politsei tööd efektiivsemaks ja suurendada avastatud kuritegude arvu. See omakorda suurendaks politsei kui organisatsiooni usaldusväärsust ja autoriteeti ühiskonnas.

Käesoleva lõputöö eesmärk on anda ülevaade kahtlustatava ülekuulamise menetlustaktika kasutamise teooriast, analüüsida Ida prefektuuri kriminaalbüroos läbiviidud kahtlustatavate ülekuulamisi ning koostada ettepanekuid kahtlustatavate ülekuulamiste toimingute parendamiseks.

Lähtuvalt lõputöö eesmärkidest püüab autor vastata järgmistele uurimisküsimustele.

1. Millised on teooriast tulenevad menetlustaktikalised erisused kahtlustatava isiku ülekuulamisel?
2. Millises ulatuses toimub menetlejate poolne kahtlustatava ülekuulamiseks ettevalmistamine?
3. Milliseid taktikalisi võtteid kasutavad uurijad kahtlustatava ülekuulamisel konfliktsetes olukordades?
4. Kas vaatlusalusteks ülekuulamisteks valitud menetlustaktikad annavad informatsiooni näol oodatud tulemuse?
5. Kas ja milliseid ettepanekuid võib autor teha vaatluse käigus saadud tulemustest?

Lõputöö praktiline väärtus on tunnetatav eelkõige autori enda poolt. Olles osalenud vaatlejana Ida prefektuuris läbiviidud varavastaste kuritegudes kahtlustatavate isikute ülekuulamistel, tutvus autor menetlejate poolt praktilises elus ülekuulamiseks valitud menetlustaktikatega ning sõltuvalt ülekuulamise tulemusest võib autor tuua välja mõningaid järeldusi menetlustaktika osas nii käesoleva lõputöö kui ka isikliku töö plaanis.

Lõputöös kasutab autor esimese uuringu meetodina intervjuud Ida prefektuuri kriminaalbüroo Jõhvi varavastaste kuritegude talituse menetlejatega. Eesmärgiks oli ülevaate saamine sellest, millises ulatuses tehakse ja milles seisneb kahtlustatava ülekuulamiseks ettevalmistamine ning millised on nende arvamused ettevalmistava plaani koostamise vajalikkusest.

Teise kvalitatiivuuringu meetodina kasutab autor oma lõputöös vaatlust. Selleks osales autor vaatlejana kümnel Jõhvis varavastastes kuritegudes kahtlustatavate isikute ülekuulamisel.

Autor kogus infot selle kohta, kuidas ja millist menetlustaktikat kasutavad uurijad kahtlustatavate isikute ülekuulamistel erinevates olukordades. Vaatluse käigus saadud andmeid analüüsib autor vastavalt uuringu eesmärgile.

Käesolev lõputöö koosneb kahest peatükist. Esimene peatükk keskendub kahtlustatava ülekuulamise taktika üldistele teoreetilistele põhimõtetele, sealhulgas ka kahtlustatava ülekuulamisele konfliktses olukorras. Teine peatükk kirjeldab uurimismeetodit, annab ülevaate toimunud uuringust, tulemustest ning analüüsist. Lõpposas teeb autor järeldused ja ettepanekuid valdkonna parandamiseks ning menetlejate teadmiste täiendamiseks ja seeläbi ka menetluse efektiivsemaks muutmiseks.

Töö kirjutamisel kasutati põhiliste allikatena vene ja eestikeelset erialast kirjandust. Kriminaalmenetluse seadustiku kommenteeritud väljaannet ning Kriminaalmenetluse seadustiku redaktsiooni seisuga 01.01.2013.

1. KAHTLUSTATAVA ÜLEKUULAMISE TAKTIKA

1.1. Kahtlustatava ülekuulamise õiguslik regulatsioon

1.1.1. Kahtlustatava õigused ja kohustused

Kriminaalmenetluse seadustiku (KrMS) § 33 lg järgi on kahtlustatav :
isik, kes on kuriteos kahtlustatavana kinni peetud, või isik, keda on piisav alus kahtlustada kuriteo toimepanemises ja kes on allutatud menetlustoimingule. Kahtlustatavale selgitatakse viivitamata tema õigusi ja kohustusi ning ta kuulatakse üle kahtlustuse sisu kohta. Ülekuulamise võib edasi lükata, kui kahtlustatava tervislik seisund ei võimalda tema kohest ülekuulamist ning kui see on vajalik kaitsja ja tõlgi osavõtu tagamiseks. (Kriminaalmenetluse seadustik, 12.02.2003)

Kahtlustataval on menetlusosalise staatus ja tema menetlusseisundist tulenevad spetsiifilised, vaid temale omistatud subjektiivsed õigused ja kohustused (Kergandberg, Pikamäe 2012:129).

KrMS § 34 lg 1 järgi on kahtlustataval õigus:

1) teada kahtlustuse sisu ja anda selle kohta ütlusi või keelduda ütluste andmisest;
2) teada, et tema ütlusi võidakse kasutada süüdistuseks tema vastu;
3) kaitsja abile;
4) kohtuda kaitsjaga teiste isikute juuresolekuta;
5) kaitsja juuresolekul olla üle kuulatud, osaleda vastastamisel, ütluste seostamisel olustikuga ja tema äratundmiseks esitamisel;
6) osaleda vahistamistaotluse arutamisel kohtus;
7) esitada tõendeid;
8) esitada taotlusi ja kaebusi;
9) tutvuda menetlustoimingu protokolliga ning teha menetlustoimingu tingimuste, käigu ja tulemuste ning protokolli kohta avaldusi, mis protokollitakse;
10) anda nõusolek kokkuleppemenetluse kohaldamiseks, osaleda kokkuleppemenetluse läbirääkimistel, teha ettepanekuid kohaldamisele kuuluva karistusliigi ja -määra kohta ning sõlmida või sõlmimata jätta kokkuleppemenetluse kokkulepe.

KrMS § 34 lg 3 järgi on kahtlustatav kohustatud:

1) ilmuma uurimisasutuse, prokuratuuri või kohtu kutsel;
2) osalema menetlustoimingus ning alluma uurimisasutuse, prokuratuuri ja kohtu korraldustele.

Õiguste tutvustamine peab toimuma selliselt, et kahtlustatav saab tõesti aru, millised on tema subjektiivsed menetlusõigused (Kergandberg, Pikamäe 2012:243).

Kahtlustatava menetlusseisundit silmas pidades on olulisteks õigusteks õigus keelduda ütluste andmisest, mida võidakse kasutada tema vastu, õigus kaitsja abile ning õigus omapoolsete tõendite esitamisele. Kohustuste osas on märkimist vääriv aga see, et kuigi kahtlustataval on õigus keelduda ütluste andmisest, on tal kohustus osaleda uurimistoimingus ja alluda uurimistoimingu läbiviimise korrale. Kahtlustatav ei või jätta ilmumata uurimistoimingu läbiviimisele tuues välja vabanduse, et ta otsustas ütlusi mitte anda.

Eraldi võiks rõhutada KrMS § 45 lg 2, mis sätestab, et kaitsja osavõtt kahtlustatava ülekuulamisel on kohustuslik, kui: isik on pannud kuriteo toime alaealisena; isik ei ole psüühilise või füüsilise puude tõttu suuteline ise end kaitsma või kaitsmine on selle tõttu raskendatud; isikut kahtlustatakse kuriteos, mille eest võib mõista eluaegse vangistuse; isiku huvid on vastuolus teise isiku huvidega, kellel on kaitsja; isik on viibinud vahi all vähemalt kuus kuud; kriminaalasja menetletakse kiirmenetluses. Kõigil eelnimetatud juhtudel peab menetleja tingimusteta isiku ülekuulamise juurde kaasama kaitsja. Juhtudel, mil kaitsja osavõtt ei ole kohustuslik, otsustab kahtlustatav ise, kas ta soovib ülekuulamise juurde kaitsjat või mitte. Praktikas esineb olukordi, kus kahtlustatav ei soovi kaitsjat. Kahtlustatava sooviga tuleb loomulikult arvestada. Kaitsjast loobumist peab kahtlustatav väljendama kirjalikult, kirjutades vastavasisulise lause omakäeliselt protokolli reale, mis on mõeldud toimingust osavõtjate äramärkimiseks. Kirjutatud lause tuleb kahtlustataval ka allkirjastada. (Krüger 2008:80)

1.1.2. Ülekuulamisele rakenduvad sätted

Ülekuulamine on uurimustoiming, mille läbiviimine peab toimuma ainuüksi KrMS sätete järgimisel. Ülekuulaja peab kedagi ülekuulamisele allutades, kellegi suhtes ülekuulamist läbiviima asudes ja ülekuulamist läbi viies juhinduma kindlatest, seadustega kehtestatud reeglitest, milliste eiramine ülekuulaja poolt on lubamatu. (Krüger 2008:6-7)

Ülekuulamise kui uurimistoimingu eesmärk on saada, KrMS sätteid ning menetlustaktika nõudeid ja soovitusi järgides, tunnistajalt, kannatanult või kahtlustatavalt tõendamiseseme asjaolude kohta ütlusi tema vabas jutustuses ja vastustes uurija küsimustele. (Lindmäe 1995:21)

KrMS § 217 reguleerib kahtlustatava isiku kinnipidamist maksimaalselt 48 tunniks. Kinnipidamisest isikut vabastatakse koheselt, kui kahtlus langeb ära või juhul, mil kõik menetlustoimingud on ära tehtud ega esine isiku vahistamise aluseid. (Kriminaalmenetluse seadustik, 12.02.2003)

Kahtlustatavana kinnipeetu, vahistatu, või uurija määrusega kahtlustatavaks tunnistatud isik tuleb viivitamatult üle kuulata kahtlustuse sisu kohta. Ülekuulamisel viivitamine on lubatud vaid kaitsja või tõlgi osavõtu tagamiseks. Selline seaduslik nõue omab ka taktikalist tähtsust, sest mida kiiremini saab isik üle kuulatud, seda suurem on tõenäosus temalt saada tõepärast informatsiooni. Kahtlustataval võib esineda hirm tõe paljastumise ees, emotsionaalne pinge toimunust, teadmatuse tunne ja seetõttu on uurijal sellist olukorda ära kasutades, suurem võimalus kahtlustatavat kallutada tõe rääkimisele.

1.1.3. Tõenditele rakenduvad sätted

Ülekuulamine on vaadeldav tõendusteabe kogumisele suunatud tegevusena. Tõendusteave ei kujuta endast mitte ainuüksi informatsiooni, millel on menetluse seisukohast asjakohane sisu, vaid informatsioonist kui tõendusteabest saab rääkida ainult juhul, kui see informatsioon on vaadeldav ühtlasi tõendina. Asjakohase informatsiooni ehk teabe tõendiks arvamine eeldab aga lisaks sisu asjakohasusele ka teabe vorminõuete järgituse olemasolu. Tõendi vorminõudeid saab pidada täidetuks vaid siis, kui on järgitud kõiki ülekuulamise läbiviimise ja jäädvustamise reegleid. (Krüger 2008:7)

KRMS § 63 lg 1 ütleb, et tõendiks on kahtlustatava, kannatanu ja tunnistaja ütlus. Seega on oluline, et kõik inimese poolt väljaöeldud kriminaalasjasse puutuvad asjaolud oleks seadusekohaselt saadud, jäädvustatud, protokollitud ning ühtlasi ka salvestatud. Alles nimetatud tingimuste olemasolul on ülekuulatava väljaütlemised (sõnad, jutt) vaadeldavad tõendiks nimetatavate ütlustena. (Krüger 2008:7)

Ütluste kõrval isiku poolt lisatud endapoolseid arvamusi ja hinnanguid kriminaalasjas tõenditeks pidada ei saa. Tõenditena ei saa ka kasutada faktilisi andmed tõendamisesemete

kohta, mis olid inimeselt saadud pettuse, ähvarduste, füüsilise või psüühilise vägivalla teel. Näiteks ei saa tõenditena kasutada isiku ütlusi, mis olid antud enne menetlustoimingu algust ning ei ole nõuetekohaselt talletatud ülekuulamise protokollis.

Tõendamise seisukohalt ei piisa sellest, et isik oli taktikaliselt õigesti üle kuulatud. Samuti on oluline, et ülekuulamise käigus saadud andmed oleksid kõik täpselt fikseeritud ülekuulamise protokollis. Kahtlustatava ülekuulamisel saadud informatsiooni kohta koostatakse kahtlustatava ülekuulamise protokoll, mis on sätestatud KrMS § 76.

1.2. Kahtlustatava ülekuulamise ettevalmistamine

1.2.1. Ettevalmistuse tähtsus

Kahtlustatava ülekuulamise ettevalmistamise staadiumis toimub kogu eelseisva uurimistoimingu mõttelise mudeli koostamine. See tulevikku suunatud mudel peab aitama ette kujutada toimingu läbiviimise olustikku ja selles osalevate inimeste käitumist. Mudel võimaldab ette näha uurimistoimingu läbiviimise käigus ettetulevaid võimalikke situatsioone ja õigeaegselt läbi mõelda toimingu edasise arengu variante ning seda mõjutavate faktorite varasema mõjutamise võimalusi. Sellise mudeli täielikkus ja võimalike variantide hulk sõltub kuriteosündmuse ja toimingus osalevate isikute kohta olemasoleva informatsiooni mahust. Mida suurem on sellise informatsiooni maht, seda täiuslikum mudel on võimalik koostada ja seda vähem on võimalikke uurimistoimingu arenguvariante. (Öpik 2008:8-9)

Ülekuulamise ettevalmistamine on üldiselt sarnane nii kannatanu, tunnistaja kui ka kahtlustatava puhul. Kahtlustatava ülekuulamise suureks erisuseks on tihti aga see, et uurijad kuulavad esmasel ülekuulamisel kahtlustatavaid üle nö „kuumadel jälgedel“, misjuhul ettevalmistamiseks praktiliselt aega ei jää. Sellisel juhul selgub alles ülekuulamisel, millist taktikat või milliseid taktikalisi võtteid on antud ülekuulatatava suhtes ühel või teisel juhul parem kasutada. Palju rohkem on aega ettevalmistamiseks nendel menetlejatel, kes viivad läbi korduvaid ülekuulamisi. Siis on juba eelnevalt teada, millise isikuga on tegemist ja milliseid materjale ning tõendid on antud kriminaalasjas kogutud. Autori arvates on oluline võimalusel ka esmaste ülekuulamiste puhul ennast ettevalmistada, kuna sellest võib sõltuda paljuski ka ülekuulamise tulemus.

1.2.2. Ettevalmistuse etapid

Kahtlustatava ülekuulamise ettevalmistamise sisuks on järgmised komponendid.

1. Kriminaalasja materjalidega tutvumine:
Sel etapil tutvub uurija täpselt menetluse käigus ülekuulatatava suhtes kogutud kriminaalasjasse puutuvate materjalide ning dokumentidega. Kriminaalasjaga tutvumine koosneb kõikide materjalide tähelepanelikust uurimisest, analüüsist ning tõenditele hinnangu andmisest. Menetleja hindab kriitiliselt kogutud materjali, määrab kindlaks kuriteosündmusega seotud faktid ning klassifitseerib olemasolevad tõendid „tugevateks“ ning „nõrgemateks“. Materjalidega tutvumise käigus selgitatakse välja, milliseid asjaolusid on vaja põhjalikumalt uurida, milliste küsimuste lahendamiseks tuleb isik ülekuulamiseks välja kutsuda ning tehakse eelduseid selle kohta, millist informatsiooni võib ülekuulatatav omada. (Порубов 1998:74)

2. Ülekuulamise eesmärgi määratlemine:
Ülekuulamise eesmärgi määratlemine kujutab endast täpse ettekujutluse loomist sellest, millistele uurimisplaanis püstitatud küsimustele vastuse saamiseks see uurimistoiming läbi viiakse, millist versiooni saab sellisel viisil kontrollida või kuidas muuta uurimissituatsiooni. Uurimistoimingu eesmärgist sõltub suurel määral ka selle uurimistoimingu koht selle kriminaalasja üldises uurimistoimingute süsteemis. (Öpik 2008:9)

3. Andmete kogumine ülekuulatatava isiku kohta :
Et valida ülekuulamiseks õiget taktikat, hõlpsamini saavutada suhtluskontakti ülekuulatavaga ja õigesti hinnata saadud ütlusi, on uurijal vaja andmeid ülekuulatava isiksusest. Isikuandmete kogumine toimub enne ülekuulamist ning ülekuulamise ajal, mil menetleja suhtlemise käigus kogub isiksusest informatsiooni. Kas ja millises ulatuses vaja koguda neid andmeid sõltub eelkõige ülekuulatava menetlusseisundist, tema suhtumisest kriminaalasjasse ja tema ütluste tähtsusest tõendamisel, seega on tähtis saada informatsiooni inimese tegevusalade ning huvialade kohta, inimese arvamuste, veendumuste ning kalduvuste kohta. Neid andmeid saab kasutada ülekuulamise taktika valikul. Taolised andmed võimaldavad valida ka teid ja vahendeid ülekuulamisel tõepäraste ja üksikasjalikke ütluste saamiseks. Isikut iseloomustavad andmeid kogutakse mitmest allikast. Nii saadakse neid kriminaaltoimikust, kriminaalregistrist, teiste isikute ülekuulamisel ning jälitustoimingutega. (Lindmäe 1995:24)

Kui ülekuulamist tuleb viia läbi varem karistatud isikuga, võib uurija ka tutvuda isiku poolt

varem toime pandud kuriteomaterjalidega. Sellisel juhul saab uurija välja selgitada millise isiksusega tal tuleb ülekuulamisel suhelda ning millist positsiooni võib ta endale ülekuulamisel valida.

4. Ülekuulamise aja ja koha kindlaks määramine:
Ülekuulamise aja kindlaks määramisel tuleb arvestada asjaolu, et mida vähem aega on kuriteosündmusest möödunud, seda tulemuslikum uurimistoiming on. Kahtlustatav kuulatakse üle kahtlustuse sisu kohta viivitusteta. Järjestuselt, kui on tarvis üle kuulata mitut kahtlustatavat, kuulatakse enne üle see isik, kes võib anda tõendamiseseme asjaolude kohta tõepäraseid ja ulatuslikke andmeid, mida vajatakse järgnevate ülekuulamiste edukuse kindlustamisel. (Lindmäe 1995:24-25)

Kriminalistikaliste soovituste kohaselt valitakse ülekuulamiseks ennelõunane aeg, kuna siis ülekuulaja ning ülekuulatatav ei ole veel väsinud, on aktiivsemad ning on kergem allutatud suhtlemisele. Samuti määratakse ülekuulamise ajaline piir, mis oleks piisav ülekuulamise läbiviimiseks ning kiirustamise vältimiseks.

Ülekuulamise läbiviimise koha määrab uurija lähtudes konkreetsetest uurimise asjaoludest. Ülekuulamise kohaks kasutatakse kõige tihemini uurija tööruumi. Kinnipeetavaid kahtlustatavaid kuulatakse üle tavaliselt kinnipidamise kohas, aga samuti võib isiku tuua ülekuulamiseks uurija tööruumi. Vahel on taktikalisel eesmärgil kasulik valida ülekuulaamiskohaks ülekuulatatava elukoht või mõni neutraalne koht. Sellisel juhul kaasneb toiminguga ootamatuse efekt, kuna kahtlustatav ei oska oodata uurija tulekut, ega pole ettevalmistatud. Haiglas viibiva inimese ülekuulamine võib toimuda vaid arsti loal. Ülekuulamiseks valitud uurija tööruumis peaks olema õhkkond, mis soodustab ülekuulaja ja ülekuulatatava vahelise suhtluskontakti loomist ja tõepäraste ütluste saamist. Ruum peaks olema lihtsalt sisustatud, hea ventilatsiooni ning valgustusega. Uurija töölaual ei tohiks olla üleliigseid asju, mis köidaksid ülekuulatatava tähelepanu või segaksid tal informatsiooni meenutamast. (Порубов 1998:74)

5. Käsitletava valdkonna spetsiifika tundmaõppimine:
Ülekuulamise ettevalmistamisel selgitab uurija välja, millise valdkonna spetsiifiliste küsimustega tal ülekuulamisel kokku tuleb puutuda. Kui tegemist on uurija jaoks tundmatu valdkonnaga, siis peab ta end sellega kurssi viima. Selleks tuleb tal tutvuda seda valdkonda puudutava kirjandusega, vajaliku terminoloogiaga ning vajadusel kasutada ka spetsialisti abi

(Порубов 1998:76). Eelnevat tehes on menetlejal kergem viia end kurssi kriminaalasja asjaoludega, mistõttu on lihtsam saada ülekuulatatavaga suhtluskontakti ning seeläbi viia ülekuulamine efektiivsemalt läbi. Taktikalises mõttes on parem kui uurija konsulteerib endale tundmatu valdkonna küsimustes spetsialistiga enne ülekuulamise läbiviimist ning ei kaasa teda ülekuulamisse.

6. Ülekuulamisel osalejatele määratlemine:
Kahtlustatava ülekuulamisel peab uurija võimaldama kaitsja osavõtu. Kui ülekuulamist tuleb läbi viia keeles, mida ülekuulatatav ei valda, peab uurija võimaldama ka tõlgi osalemise ülekuulaamisel. Menetleja peab täpselt määratlema need osalejaid, kellel on ülekuualamisel viibimise õigus ning teatud juhtudel ka KrMS-i järgi osalemise kohustus. Viimasteks on teatud juhtudel tervishoiutöötaja või kohtuarst, spetsialist, ekspert või protokollija. Ülekuulamise taktika omab erisusi sõltuvalt osalejatest ning menetleja peab seda ka arvestama.

7. Tehnikavahendite korrasoleku kontrollimine:
Ülekuulamise ettevalmistamisel otsustab uurija, kas ülekuulamist on vajalik heli- või videosalvestada. Vajadusel kontrollitakse ning veendutakse, et kõik vajalikud tehnikavahendid on tehniliselt korras ning ülekuulamiseks valmis.

8. Ülekuulamise planeerimine:
Ülekuulamise planeerimine autori arvates on oluline osa ülekuulamiseks ettevalmistumisel. Plaani koostamiseks töötab menetleja, kõiki asjaolusid arvesse võttes, mõtteliselt läbi eesoleval uurimistoimingul ette tulla võivaid situatsioone. Samuti valmistab ta ette need küsimused ja nende järjestuse, milliseid oleks tingimata oluline kahtlustatavalt ülekuulamisel asjaolude väljaselgitamiseks küsida.

1.2.3. Ülekuulamise plaan

Küsimused, mida uurija planeerib ülekuulamisel esitada, peavad olema ülekuulatavale arusaadavad, konkreetsed ning samal ajal esitatud taktikaliselt selliselt, et ülekuulatatav annaks tõepärast informatsiooni tõendamiseseme asjaolude kohta.

Olulisemad õiguslikest ja psühholoogilistest külgedest lähtuvad küsimused ettevalmistamise plaanis võiksid olla järgmised:

1. kuriteo toimepanemise asjaolud, osalejad ja nende omavahelised suhted, kannatanu

käitumine;

2. kuritegelik motiiv, eesmärk ning isiklik suhtumine toimunusse, asjaolud, mis aitasid kuriteo toimepanemisele kaasa;
3. kuriteo toimepanemise viis, kuriteo toimepanemise võtted ning süsteem;
4. toimepandud kuriteo varjamise viis, asjaolud, mis aitasid kuriteo varjamisele kaasa;
5. kahtlustatava suhtumine toimunusse peale kuriteo toimepanemist. (Еникеев 2002:214)

Lisaks eelnevatele küsimustele, võiks kahtlustatavalt täpsemalt uurida, kuidas toimus kuriteo ettevalmistamine, kuidas hangiti infot ja vajalikke tehnikavahendeid. Kasulik on teada saada, mida tehti nende tehnikavahendite, riiete ja muude asjasse puutuvate varadega peale kuritegu.

Tähtis on selgitada kuidas jõuti sündmuskohale ning mida tehti ja kuhu mindi peale kuriteo toimepanemist. Eelnev info on oluline teada saada, sest võib leiduda mõni tunnistaja, kelle tunnistus võib kahtlustatava alibi ümber lükata. Seega tuleks püüda välja selgitada ka pealtnägijate võimalik olemasolu.

Kui tegemist oli grupiviisiliselt toimepandud kuriteoga, siis on oluline teada saada, kas keegi ja mis põhjusel loobus kuriteo toimepanemisest. Kui selgub, et mõni selline isik on tõepoolest olemas, siis on tema näol tegemist väga olulise tunnistajaga, keda tuleks kindlasti üle kuulata. Samuti tuleb püüda välja selgitada, kus asuvad kuriteo kaasosalised ülekuulamise hetkel.

Ülekuulamise plaan peaks sisaldama ettekujutlust sellest, milliseid tõendeid, mis koguses ning järjestuses oleks vaja esitada. Tegelik tõendite esitamise järjestus ilmneb tõenäoliselt küll ülekuulamise ajal nagu ka sobivaimate taktikavõtete kasutamine, kuid plaan peaks vaatamata sellele olema ettevalmistatud.

Plaan võiks olla koostatud kirjalikult kuna vajadusel on menetlejal võimalus lisada sinna täiendavaid märkusi. Näide kirjalikust ülekuulamise plaanist on välja toodud tabelis 1.

Tabel 1. Näide ülekuulamise plaanist (Яблоков, Колдина 1990:285).

Väljaselgitamisele kuuluvad asjaolud.	Kriminaalasja materjalid, toimiku nr ja lehekülg.	Tõendid, küsimuste formuleering ning nende järjestus.	Märkmed

Peale kirjaliku plaani koostamist peaks menetleja eesoleva ülekuulamise algusest lõpuni ka peas läbi mängima. Ülekuulamist alustades peab uurija teadma, millega see lõppeda võib. Ülekuulamise plaanipärane läbimängimine tekitab uurijas eesoleva uurimistoimingu suhtes kindlustunnet.

Kuigi kahtlustatava ülekuulamisel ei tea uurija kunagi, kuidas isik võib käituma hakata ja mis ütlusi hakkab andma (või hoopis keeldub ütlustest), on ettevalmistamine ja plaani koostamine siiski väga oluline. Kindlustunde tekitamiseks võib uurija koostada mitu plaani ning selgitada juba ülekuulamise käigus, millist neist antud olukorras kõige parem oleks kasutada.

1.3. Kahtlustatava ülekuulamise läbiviimine

1.3.1. Ülekuulamise rakendamine

Nii nagu iga uurimistoiming algab ka kahtlustatava ülekuulamine rakendamisega. Ülekuulamise rakendamise all on mõeldakse situatsiooni, kus ülekuulamise läbiviija ja ülekuulatav on menetlustoimingu läbiviimiseks kohal ning suhtlevad omavahel, kuid veel ei toimu tõendusteabe kogumist (Öpik 2008:9).

Rakendamisel tutvustab uurija ennast ülekuulatavale, nimetades oma ametinimetuse, ees- ja perekonnanime. Kahtlustatava isikusamasuse kindlaks tegemiseks, selgitatakse välja kahtlustatava nime, elu- või asukoha ja aadressi, isikukoodi või selle puudumisel sünniaja, kodakondsuse, hariduse, emakeele ning töökoha või õppeasutuse ja vastavalt KrMS §-le 76 ka kahtlustatava perekonnaseisu.

KrMS § 34 lg.1 p.1 järgi on kahtlustataval õigus teada kahtlustuse sisu, mistõttu järgneb kahtlustuse sisu avamine, mis seisneb selles, et kahtlustatavale teatatakse, millise kuriteo toimepanemises teda kahtlustatakse ja millel see kahtlustus põhineb.

Enne, kui menetleja esitab isikule kohustusliku küsimuse: „Kas Te olete toime pannud kuriteo, milles Teid kahtlustatakse“? tuleks enne seda küsimust kahtlustatavalt küsida, kas ta saab aru, milles teda kahtlustatakse - millise kuriteo toimepanemises teda kahtlustatakse ja millised tema käitumisaktid moodustavad selle kuriteokoosseisu. Küsimused: „Kas Te saate aru, millise kuriteo toimepanemises Teid kahtlustatakse? Kas esitatud kahtlustus on Teile sisult arusaadav?” Seega, enne etteantud kohustusliku küsimuse esitamist tuleb selgust saada,

kas ülekuulatavale on ikka selge, „millest jutt käib”. Kui midagi on kahtlustataval kahtlustuse osas selgusetuks jäänud, siis tuleb talle anda vajalikud asjakohased selgitused, ning alles seejärel asuda standardküsimuse juurde. Asjaolu, et kahtlustatav on ikka kahtlustusest aru saanud, peaks olema kajastatud ka protokollis. (Krüger 2008:81)

Peale seda, kui kahtlustatava isikusamasus on kindlaks tehtud ja kahtlustuse sisu on avaldatud, tutvustatakse kahtlustatavale tema õigusi ja kohustusi, mis on sätestatud KrMS §34. Oluline kahtlustatavale selgitada, et tal on õigus kaitsja abile, õigus keelduda ütluste andmisest ja et antud ütlusi võidakse kasutada tema vastu. Kohustuste osas tuleb kahtlustatavale kindlasti selgitada, et kuigi tal on õigus keelduda ütluste andmisest, on tema kohustuseks osaleda uurimistoimingus ja alluda uurimistoimingu läbiviimise korrale.

Ülekuulamise rakendamine on oluline ülekuulamise osa ka seepärast, et sellel etapil toimub tutvumine ülekuulatatava iseloomuomadustega. Isikuomaduste põhjalikult uurimine on tähtis, sest neid arvestades valib uurija oludele vastava menetlustaktika. Õigesti valitud taktika annab ülekuulatavaga parema suhtluskontakti ning seega saab temalt lihtsamalt kätte vajaliku informatsiooni.

Kõige paremini saab ülekuulatava isikuomadustega tutvuda temaga mitteformaalse vestluse vormis suheldes, mille juttu ei protokollita. Vestlust võib alustada mõnel kõrvalisel teemal, millest ülekuulatatv hea meelega on nõus rääkima (nt: ülekuulatava töö, õpingud, lähedased) ning sujuvalt mõnel sellisel teemal vesteldes minna üle ülekuulamist puudutavate küsimuste juurde. Selliste vestluste eesmärgiks on maandada ülekuulatatavas tekkinud pinget, ärevust ja rahutust ning luua selline õhkkond, mis aitaks luua uurija ja ülekuulatava vahel maksimaalset suhtluskontakti. Vestluse käigus on oluline tähele panna, millised on ülekuulatava intellektuaalsed ning suhtlusoskused, mälu, jälgimisvõime, tuju ning vestluse jooksul tekkiv hoiak. Samuti kogub uurija vestluse käigus andmeid kahtlustatatava isikuomaduste ja psüühilise seisundi kohta. Läbi vestluse on võimalik aru saada kahtlustatava suhtumisest antud kriminaalasjasse ning samuti uurijasse. (Чуфаровский 2005:117-119)

Vestluse käigus toimub uurija poolne ülekuulatatavaga tutvumine, kuid ka ülekuulatataval tekivad esimesed muljeid, mis määravad tema edaspidise suhtumise ülekuulajasse. Seega uurija ei tohi mingil juhul oma käitumisega riivata ülekuulatatava põhivabadusi ja õigusi. Uurija peaks olema viisakas, rahulik ja tähelepanelik, aga ka sihikindel. Olulist tähelepanu peaks uurija pöörama ka oma välimusele. Soovitus, et uurija peaks kahtlustatatava

ülekuulamisel olema viisakas ja rahulik ei tähenda aga seda, et ta ei peaks reageerima kahtlustatatava ebaviisakustele. Uurija peab, rahulikuks jäädes, püüdma sellist käitumist peatada ning vajadusel veel kord ülekuulatatavale meelde tuletama tema õigusi ja ka kohustusi.

1.3.2. Vaba jutustus

Kahtlustatatava ülekuulamine algab küsimusega: „Kas Te olete toime pannud kuriteo, milles Teid kahtlustatakse?" See küsimus on sissekirjutatud ka kahtlustatava ülekuulamise protokolli vormi justnimelt kõige esimese küsimusena. (Krüger 2008:81)

Peale rakendamist ja esimese kohustusliku küsimuse esitamist tehakse kahtlustatavale ettepanek anda vaba jutustuse vormis ütlusi asjaolude kohta, milles talle on kahtlustus esitatud. Kahtlustatav võib oma ütlusi ülekuulamise protokolli ise kirja panna. Olenemata sellest, et uurija võib tõenditele tuginedes küllaltki veendunud olla, et kahtlustatav on isik, kellele on kõige paremini teada kuriteoga seonduvaid asjaolud, peab ta siiski selgitama isikule, et tal on õigus keelduda ütluste andmisest ja tema ütlusi võidakse kasutada tema enda vastu. Kuid samas peaks uurija rõhutama ka seda, et ütluste andmisega on isikul võimalus selgitada kahtlustusega seonduvaid asjaolusid, sealhulgas esitada ka kahtlustust kummutavaid tõendeid ning viitama asjaolule, et kahtlustatav võib oma süüd kergendada puhtsüdamliku kahetsusega.

Kui isikut on vaja üle kuulata mitme kuriteo episoodi osas, kuulatakse tema vaba jutustus ära iga kuriteo kohta eraldi selles ajalises järjestuses, nagu üksikud kuriteod toime pandi, või alustatakse episoodist või asjaolust mille kohta oli kõige rohkem kogutud tõendeid. On soovitatav, et iga kuriteoepisoodi vaba jutustuse lõpetamisel, esitab uurija ülekuulatavale seda osa puudutavad küsimused. Selline taktikavõte aitab ülekuulataval koondada oma tähelepanu ühele kuriteoepisoodile või asjaolule ning soodustab varem tajutu meenutamist. (Lindmäe 1995:29)

Uurija ei tohiks kahtlustatava vaba jutustust üldiselt katkestada. Seda võib teha siis kui isik kaldub teemast kõrvale või jutust puuduvad faktilised andmed toimunu kohta. Seetõttu võib uurija teha isikule ettepaneku rääkida konkreetselt vaid menetlust puutuvatest asjaoludest.

Vaba jutustust loetakse lõppenuks, kui isikul ei ole asjaolude kohta rohkem midagi lisada või täiendada. Uurija peab alati meeles pidama, et kahtlustus isiku suhtes võib olla ka tekkinud

ebameeldivate asjaolude, vigade, pettekujutluse ning laimu tõttu. Kõiki isiku ütluseid peaks seega täpselt kontrollima ning võrdlema olemasolevate tõendite ning faktidega. (Еникеев 2002:234)

Taktikaliselt on õigem kui ülekuulatatav annab ütlusi vaba jutustuse vormis, kuna sellisel juhul võivad esile tulla asjaolud, millest menetleja varem ei teadnud ning mille kohta menetleja ei teaks esitada ka küsimusi. Praktikas esineb juhtumeid kui ülekuulatatav ei oska juttu kuidagi alustada ja ise palub ülekuualamist läbi viia küsimuste-vastuste vormis.

1.3.3. Küsimuste esitamine

Peale kahtlustatava vaba jutustuse esitamist on oluline esitada isikule täiendavaid küsimusi. Seda eelkõige selleks, et välja selgitada need asjaolud, millest kahtlustatav vaba jutustuse ajal unustas rääkida või millest ta vaikis meelega. Juhul kui kahtlustatav ei soovi anda ütlusi vaba jutustuse vormis on võimalik ülekuulamist viia läbi ka üksnes küsimuste-vastuste vormis. Nii nagu vaba jutustuse ajal, tuleb ka küsimuste esitamisel jälgida ja tähelepanelikult kuulata ülekuulatavat ning kõrvutada tema ütlusi teiste olemasolevate faktidega. See on oluline selleks, et märgata tema jutus võimalikke vastuolusi.

Täpsustavaid küsimusi esitatakse ebaselguse vähendamiseks ning lisainformatsiooni saamiseks. Meenutavate küsimustega aidatakse isikul meelde tuletada tagaplaanile jäänud asjaolusid, mis võivad olla säilinud tema teadvuses ning omavad kriminaalasjas olulist tähtsust, kuid millest isik vaba jutustuse ajal jättis mingil põhjusel rääkimata. Siinjuures võib uurija aidata isikul asju meenutada, loetledes näiteks isikute nimesid ja asjade või dokumentide nimetusi. Kontrollküsimuste eesmärgiks on ülekuulatatavalt saadud ütluste tõepärasuse hindamine.

Küsimuste esitamisel peab uurija lähtuma ettevalmistamise etapil koostatud taktikalisest plaanist, kus on kirjas need asjaolud, mida on kindlasti oluline välja selgitada. Küsimuste esitamisel tuleks lähtuda ka isiku vabast jutustusest selgunud ja seniajani teadmata olnud asjaoludest. Sõltuvalt sellest, kuidas kahtlustatav võtab vastu vaba jutustuse võimaluse ning kuidas see lõpuks kujuneb, peab uurija enne küsimuste esitamist läbi mõtlema küsimuste esitamise järjestuse. Küsimused peavad olema esitatud loogilises järjekorras selgelt sõnastatud ja kahtlustatavale arusaadavad ning iga järgnev küsimus peab tulema alles siis kui ülekuulatatav on eelmisele andnud piisava vastuse. Vajadusel võib kahtlustatavalt juurde

paluda täiendavaid ütluseid.

Küsimusi võib esitada kronoloogilises, loogilises või taktikalises järjestuses. Kronoloogilises järjekorras küsimuste esitamise puhul selgitatakse välja asjaolusi sellises järjekorras, millises nad toimusid. Loogilises järjestuses esitatud küsimused on suunatud selliselt, et aidata ülekuulataval meenutada ununenud asjaolusi. Sel juhul esitatakse küsimusi nii, et välja selgitada eelkõige toimepandud teo põhjus. Taktikalise järjestuse puhul määrab küsimuste esitamise järjekorra see, milliste asjaolude kohta annab ülekuulatatav kõige meelsamini ütluseid. (Порубов 1998:70-71)

Tulenevalt KrMS § 75 lg-st 4 ja § 68 lg 4 uuest redaktsioonist on kahtlustatava ülekuulamisel lubatud ka suunavate küsimuste esitamine. Suunavad küsimused on lubatavad, kui: 1)küsimus puudutab asjaolu või sisaldab väidet, milles ei ole vaidlust; 2) küsimus on vajalik küsitluse eseme sissejuhatuseks; 3) kahtlustataval on vanuse või terviseseisundi tõttu raske mõista mittesuunavaid küsimusi või 4) kahtlustatav kinnitab, et mäletab kahtlustuse esemeks olevaid asjaolusid halvasti. Suunavate küsimuste esitamine peaks olema võimalik reeglina alles siis, kui isik on esitanud vaba jutustuse vormis ütlused või kui kahtlustatav ei mäleta selgelt juhtunu asjaolusid. Suunavad küsimused peavad olema täpselt protokollitud ja soovitatav on kaitsja kaasamine sellisele ülekuulamisele, et välistada kahtlustatava ebaseaduslik mõjutamine ütluste andmisel. (Kergandberg, Pikamäe 2012:129)

1.4. Kahtlustatava ülekuulamine konfliktses situatsioonis

1.4.1. Konfliktne situatsioon

Kahtlustatava ülekuulamine võib olla üldjoontes konfliktse või mittekonfliktse iseloomuga. Konfliktne situatsioon tekib siis kui kahtlustatav annab valeütlusi või keeldub ütluste andmisest. Mittekonfliktse situatsiooni puhul annab kahtlustatav asjaolude kohta tõepäraseid ütlusi. Ülekuulamist läbiviival uurijal on oluline juba ülekuulamise algstaadiumil aru saada, millise positsiooni on ülekuulatav valinud. See aitab hinnata, kas eelseisev ülekuulamine on potentsiaalselt konfliktne või mittekonfliktne, mis omakorda teeb võimalikuks ülekuulamise läbiviimiseks sobiva taktika valimise.

Olenemata sellest, millise iseloomu kahtlustatava ülekuulamine võtab, peab uurija olema pädev, et hinnata tekkinud olukorda. Kahtlustatava isiku ülekuulamisel peab väga täpselt

hindama ülekuulatatavalt saadud informatsiooni tõepärasust ning saama aru, kas kahtlustatav räägib tõtt, valetab või eksib.

Konfliktses situatsioonis on tähtis, et uurija aitaks luua ülekuulamiseks sellise atmosfääri, mis aitab kaasa ülekuulatavaga psühholoogilise kontakti loomisele ja selle säilitamisele. Sõltumata sellest, et kahtlustatava ülekuulamine võib võtta konfliktse suuna, peab uurija jääma siiski positiivseks ning tema suhtumine peaks äratama usaldust.

Kogu ülekuulamine peaks uurija oma käitumisega näitama, et teda väga huvitab see, mida kahtlustatav räägib. Selleks, et välja selgitada, kas ülekuulamisel saadud andmed on usaldusväärsed, üksikasjalikud ja täielikud, kõrvutab uurija saadud andmed omavahel ning kriminaalasjas kogutud tõenditega. Kahtlustatava tõe rääkimisele viitab ütlustes ilmnenud detailide rikkus, konkreetsus ja värvikus. Tõepärane on ülekuulatava jutt tihti ka siis, kui ütluste sisu on korrastamata: vabas jutustuses ei peeta silmas kuriteosündmuse hargnemist ja sündmuste või toimingute ajalist järgnevust. Teadvalt vale ütluste andmisele võib aga viidata ülekuulatava ebakindel, katkendlik, ja takerduv jutt. Samuti valetamisele viitab asjaolu, kus ülekuulatav sulgub enesesse ning püüab aega võita, et vastata uurija küsimusele. (Lindmäe 1995:30-31)

Asjaolud, mis viitavad sellele, et kahtlustatav annab valeütlusi võivad olla järgnevad:

1. Isiku ütlused on antud automaatselt kõikide kuriteo asjaolude kohta ning tema ütlustes puuduvad vihjed võimalikele kahtlustele või eksimustele.
2. Kahtlustatav süüdistab teisi ülekuulatavaid ebasiiruses.
3. Kahtlustatava ütleb kogemata välja midagi sellist, mida saab teada üksnes sündmuses osalenud isik, kuigi ülekuulatav väidab, et ei tea sellest sündmusest midagi ning see ei puutu kuidagi temasse.
4. Vaikimine sellistest kriminaalasjasse olulistest faktidest nagu toimepanemise koht, aeg, vahendid, viis, aktiivselt osalised ning osalejate omavahelised suhted. (Чуфаровский 2005:187-188)

Uurija mitte ainult ei hinda kahtlustatava ütlusi, vaid ka seda kuidas ta neid annab ja kuidas ta ülekuulamisel käitub. Mida rohkem kahtlustatav oma jutus puudutab kuriteo asjaolusi, seda rohkem inimene närveerib. Närveerimisele viitavad ka erinevad füüsilised märgid, nagu näiteks taskurätikuga mängimine, käte ja jalgade liigutamine, sagedane lipsu kohendamine, närviliselt sõrmedega vastu lauda koputamine, jne. Kahtlustatava pingeseisundit ilmestab ka

tema kehaasendi ning näoilme pidev muutumine. Kahtlustataval võib olla kartus, et uurija ei usu tema juttu või ei suhtu juhtumi asjaoludesse objektiivselt. Psüühilisest seisundist tulenevat isiku käitumist võib uurija kasutada uurimisversioonide püstitamisel selle kohta, kas isik räägib tõtt või valetab, aga mitte süü tõendamiseks. Samuti võib uurija neid tähelepanekuid kasutada ülekuulatavaga suhtluskontakti loomiseks ja ülekuulamise taktika valimiseks. (Порубов 1998:123)

Kahtlustatava ülekuulamisel peab uurija alati olema valmis ülekuulamise taktika muutmiseks kui mittekonfliktne ülekuulamine muutub konfliktseks ja vastupidi. Selline olukord võib tekkida juhul kui kahtlustatav tunnistab ülekuulamise alguses oma süüd, aga hakkab hiljem andma valeütlusi või hoopis mõtleb ümber ja keeldub ütluste andmisest. Oluline on see, et kahtlustatava ülekuulamine oleks läbi viidud ühesuguse põhjalikkusega olenemata tekkinud situatsioonist ning kõiki taktikalisi ja menetlusnõudeid järgides.

1.4.2. Kahtlustatav keeldub ütluste andmisest

Kui kahtlustatav keeldub ülekuulamisel igasuguste ütluste andmisest, tekib väga konfliktne ja keeruline olukord. Õigusliku poole pealt peab uurija lähtuma sellest, et kahtlustatav ei ole kohustatud ütlusi andma ning tal on õigus keelduda nende andmisest. Teisest küljest peab uurija, kes võib ise tõenditele tuginedes olla küllaltki veendunud, et kahtlustatav on isik, kellele on kõige paremini teada kuriteoga seonduvaid asjaolud, tegema endastolenevalt ja seaduslikkuse piirides kõike, et saada kahtlustatav koostööd tegema.

Psühholoogilise kontakti saavutamine uurija ja kahtlustatava vahel on konfliktses olukorras raske ja vahel ka võimatu. Olenemata keerukusest, peab uurija valima sellise ülekuulamise taktika, mis on antud olukorras parim kallutamaks isikut tõepäraste ütluste andmisele. Sellistel puhkudel on kõige parem kasutada tõendite esitamise ning emotsionaalse mõjustamise võtteid.

Tõendid, mida uurija kasutab kahtlustatava ülekuulamisel peaksid kindlasti olema usaldusväärsed. Et õhutada ülekuulatavas soovi anda ütlusi ja ennast kaitsta, võib uurija taktikalise võttena esitada talle dokumente ja muid tõendeid, toonitades, et keegi teine ei saa ülekuulatavast paremini selgitada nende tõenditega seonduvaid asjaolusid. (Lindmäe 1995:44)

Selline võte võib põhjustada kahtlustataval vastuväiteid esitatud tõendite osas ning julgustada teda aktiivsele kaitsele, mille käigus ta võib rääkima hakkata. Kuid samas ei tohiks uurija

avaldada ütlustest keeldunud isikule kõiki tema vastu kogutud tõendeid. Kui isik jätkab endiselt vaikimist ning talle kõiki tõendeid esitada, siis on tal võimalus nendega seoses välja mõelda keerulisemaid valesid. Ütluste andmisest keelduva isiku puhul on kõige parem talle algselt esitada kõige kaalukamad tõendid (näiteks ekspertiisiarvamus) ning seejärel jälgida isiku reaktsiooni. Kui uurija õnnestub ülekuulatava kaasamine dialoogi, aga isik kavatseb jätkata negatiivse positsiooni hoidmist, siis on selle näol ikkagi tegu juba positiivse sammuga suhtluskontakti loomise suunas. Sellel hetkel võib menetleja kasutada juba järgmist võtet, milleks on emotsionaalne mõjustamine. Emotsionaalne mõjustamine sõltub sellest, kui hästi uurija on tutvunud ülekuulatatava isiksusega ning kui oskuslikult ta saab veenda isikut anda ütlusi.

Ülekuulatavale toonitakse, et loobudes ütluste andmisest, loobub ta sisuliselt ka ennast kaitsmast tekkinud kahtlustuste osas. Samuti rõhutakse, et tema ütlusi ei vajata kriminaalmenetluses mitte niivõrd süü tõendamiseks, kuivõrd tema enda kaitseõiguse kindlustamiseks. Asjaolu, et ülekuulatav ei anna ütlusi, ei kergenda tema olukorda, kuna tõendamiseseme asjaolud selgitatakse ka ilma tema ütlusteta. (Lindmäe 1995:44)

Kahtlustatava positsiooni muutmisele võib mõjuda ka kahtlustatavale tema positiivsete isikuomaduste väljatoomine. Samuti oleks oluline talle rõhutada, et puhtsüdamlikku kahetsust loetakse karistusseadustiku § 57 lg 1 p 3 järgi kergendavaks asjaoluks ning arvestatakse kohtus karistuse määramisel.

Juhul kui kahtlustatav hakkab mingil hetkel tunnistusi andma, on oluline, et uurija haaraks sellest võimalusest kinni ning püüaks isikut mõjutada veelgi põhjalikumalt ütluseid andma. Kahtlustatavat isikut ei tohiks aga katkestada, vaid lasta tal oma jutt ära rääkida ning kuulata teda tähelepanelikult. Väga oluline on siinkohal ütluste detailne fikseerimine ülekuulaamise protokollis ning selle kahtlustatava poolne allkirjastamine. Viimane kindlustab selle, et isik ei saa hiljem taganeda oma ütlustest ning kui ta ka hiljem keeldub ütluste andmisest, siis ei oma see enam nii suurt tähtsust.

Kui kahtlustatav hoiab peale mõjustamise võtete rakendamist endiselt oma positsiooni ning keeldub ütluste andmisest, on sellises olukorras kõige õigem lõpetada ülekuulamine ning viia see läbi mõnel teisel korral. Sellisel juhul on oluline, et kahtlustatava ülekuulamise protokollis oleks uurija poolt tehtud märge, et isik keeldus ütluste andmisest.

1.4.3. Kahtlustatav annab teadlikult valeütlusi

Kõige levinum konfliktne situatsioon kahtlustatava ülekuulamisel tekib kui isik annab teadlikult valeütlusi. Vaid harvadel juhtudel koosneb isiku jutt üksnes valest ning on tavaline, et konfliktse kahtlustatava jutt koosneb valeütlustest, mis on tõega segamini. Sellisel juhul on menetleja peamiseks eesmärgiks välja selgitada, millised ütlused vastavad tõele ja millised mitte.

Kõige sagedamini esinevad valeütluste andmise motiivid on kahtlustatavate puhul järgnevad:

1. soov vältida vastutust või vähendada oma süüd toimepandud tegude eest;
2. püüd õigustada ja kergendada kaasosaliste süüd või vastupidi soov kedagi rõõnata kättemaksuks või oma turvalisuse tagamiseks tulevikus;
3. püüd rõõnata ennast haiglasliku psüühika tõttu või sooviga muuta enda eluolu või asukohta soodsamaks perekondlikel, ametialastel või muudel põhjustel;
4. soov varjata lähedase inimese õigusvastast käitumist. (Россинская 1999:207)

Selleks, et tõkestada vale isiku ütlustes on valida kahe variandi vahel. Esimesel juhul, võib lasta ülekuulataval lõpuni valetada, see protokollida ja siis hakata tõendite esitamise kaudu teda kallutama tõeste ütluste andmisele. See on halb selle poolest, et ülekuulatav on edaspidi seotud oma valeütlustega, ta kardab karistust ja see kõik raskendab tõe väljaselgitamist. Teisel juhul tuleb katkestada jutustus ja avaldada kohe survet ja seeläbi muuta ülekuulatava hoiakut, saades temalt ülekuulamise lõpuks tõesed ütlused. See võte on kasutatav siis, kui ülekuulaja käsutuses on piisavalt tõendeid mida saab esitada. Kui tõendeid on vähe või need vajavad kontrollimist, siis neid ülekuulamise käigus esitada ei saa. Seega tõendite esitamise võtet mõjutamiseks kasutada ei saa ja üle jääb vaid emotsionaalse mõjutamise võimalus. (Õpik..., 25.03.2013)

Seega sõltub taktikavõtete valik kriminaalasja kohta kogutud tõenditest ja ülekuulatava isiksusest. Kui kahtlustatav annab valeütluseid, siis laias laastus kasutatakse kahtlustatava ülekuulamiseks järgmiseid taktikavõtteid.

1. Vastuolude esiletoomine

Vastuolud tekkivad sellepärast, et ülekuulatava teadvuses on kaks kujutlust: üks toimepandud kuriteost ja teine väljamõeldud sündmusest. Kuna isik ei tunne kriminaalasjas kogutud andmeid, ei saa ta ka neid arvestada oma vale ülesehitamisel. Sellepärast ilmnevad kahtlustatava ütlustes vastuolud isiku poolt antud ütluste ja muude tõendite vahel. Vastuolude

paljastamiseks sunnitakse teadvalt vale ütlusi andvat kahtlustatavat väljuma läbimõeldud vale raamidest. Isikule esitatakse täiendküsimusi ning püütakse saada üksikasjalikke ütlusi nende asjaolude kohta, mille osas ülekuulatav ei ole oma vastuseid osanud läbi mõelda. Sellise taktikavõtte kasutamise edukuse tagab vastuolude kuhjamine, mis võimaldab isikule näidata, et ta vale on paljastatud. Taktikaliselt on otstarbekas vale ütlusi andvat kahtlustatavat samade asjaolude kohta mõne aja möödudes uuesti üle kuulata. Vastuolude kuhjamisel uurija teadlikult jätab muljet, et ta usub kahtlustatava juttu. Tähelepanelikult kuulamises saadakse andmeid sellest, mida ülekuulatav püüab varjata. Enne vastuolude paljastamist tuleb saadud ütlused talletada ülekuulamise protokollis. Otstarbekas on korrata tõendamisel tähtsate asjaolude osas kahtlustatava ütluste sisu või sõnu ja pärida kas temast on õigesti aru saadud ja kas ta jääb oma sõnade juurde? Seejärel juhitakse isiku tähelepanu tema ütlustes ja teiste tõendite vahel ilmnenud olulistele vastuoludele ning nõutakse nende kohta selgitust. Vale paljastamisel isikule tuleb toonitada, et valeütlusi kasutatakse tõendamisel tema enda vastu: nendest ilmneb, et ülekuulatav ei näidanud kriminaalmenetluses oma puhtsüdamlikku kahetsust. (Lindmäe 1995:45-46)

2. Tõendite esitamine

Positiivset mõju kahtlustatavalt tõepäraste ütluste väljaselgitamisele, avaldab menetleja poolne loogilises järjekorras tõendite esitamine. See aitab kahtlustatavat kallutada tõe rääkimisele või on abiks meenutamaks ununenud asjaolusid. Kahtlustatavale tuleks esitada vaid neid tõendeid, mis on tema kuriteo toimepanemises kahtlustamise aluseks. Sellise isiku ülekuulamisel on oluline, et tõendite ja nende kohta esitatud küsimuste esitamisega kaasneks ootamatuse faktor. Sellisel juhul ei jää kahtlustataval tavaliselt piisavalt aega, et välja mõelda keerulist uut valet.

Tõendite järjestikuline esitamine ühel ülekuulamisel võib alata kõige kaalukamast või vähemkaalukast tõendist. Kõige kaalukama tõendi ootamatul esitamisel mõistab ülekuulatav, et valetamine on mõttetu. Mõnikord on õige alustada ülekuulamisel vähemakaalukast tõendist, kuna sellisel juhul, ülekuulatav on valmis kinnitama oma ütlustega vähemolulisi fakte, märkamata, et oma kogumis on nendel oluline koht tõendamiseseme asjaolude selgitamisel. (Lindmäe 1995:47-48)

3. Veendumuse süvendamine süü tõendatuses

Kahtlustatava ülekuulamisel võib esineda juhtumeid, kus tõendite kogumis esineb olulisi lünki. Sellisel juhul menetleja ei tohi mitte mingil juhul lasta ülekuulataval sellest aru saada,

vaid hoopis vastupidi peaks uurija looma ülekuulatavas sellise ettekujutluse, et isiku süü tõendamiseks on kogutud piisavalt tõendeid.

Ülekuulatavas veendumuse süvendamiseks, et ta süü on tõendatud, on soovitatav alustada ülekuulamist asjaolust või kuriteoepisoodist, mille kohta uurijal on rohkem tõendeid. Kõrvuti sellega on uurijal võimalik olemasolevate tõenditega kontrollida saadud ütlusi ja hinnata nende tõepärasust. Kui uurijale on kogutud tõendite ja jälitustoimingutega saadud andmete alusel teada, kuidas kuritegu toime pandi, on oluline oma informeerituse rõhutamiseks lühidalt jutustada ülekuulatavale, milline kurjategija käitumine oli ühe või teise toimingu puhul. Detaile, mille kohta andmed puuduvad ei esitatata. Tuleb arvestada asjaolu, et kui uurija väited ei vasta tegelikkusele saavutatakse loodetule vastupidine tulemus. Et süvendada kahtlustatava veendumust tema süü tõendatuses, peab uurija uurimistoimingu ettevalmistamisel kogutud andmetele toetudes ülekuulamisel näitama, et ta tunneb ülekuualatavat hästi. Kui ülekuulatav veendub selles, laiendab ta tahtmatult saadud muljet tõendamiseseme asjaoludele. (Lindmäe 1995:48-49)

4. Emotsionaalne mõjustamine

Emotsionaalse mõjustamise võtet kasutatakse nii ütlustest keelduva kui ka valeütluseid andva kahtlustatava isiku puhul ühtemoodi. Autori arvates on selline võte sageli kõige mõjuvam, kuid nagu eelnevalt juba märgitud, peab menetleja antud võtte edukaks rakendamiseks eelnevalt tutvuma põhjalikult ülekuulatatava isiksusega. Kahtlustatav, kes annab valeütluseid, on tavaliselt emotsionaalselt tugevas stressis ning kartuses, et tema valed võidakse paljastada. Ta võib olla segaduses ning ei suuda otsustada, kas rääkida välja kogu tõde või jätkata vastupanu. Selline olukord on menetleja jaoks soodne ning ta peab püüdma isiku seisundit ära kasutada.

Toomaks temas esile kahetsustunnet ning tekitamaks temas veelgi suuremat vaimset pinget, võib uurija isikule meelde tuletada, millist kahju on ta teistele inimestele tekitanud. Siinjuures peab menetleja arvestama asjaolu, et antud võte ei pruugi sugugi alati tuua positiivset mõju, vaid vastupidi võib kahtlustatavat ärritada. Isikule tuleks mõista anda, et vastupanu osutamine on mõttetu ning sellega ta teeb kahju vaid iseendale. Menetleja võib kahtlustatavale öelda, et puhtsüdamlik ülestunnistus tuleb temale vaid kasuks ning kohus arvestab seda kergendava asjaoluna. Soovi tõtt rääkida võib äratada sellega kui märkida, et tõde rääkida ei ole kunagi hilja ja kõiki asju saab parandada ning ka tema võib oma elu paremuse suunas muuta. Kasuks võib tulla ka kui isikule öelda, et peale süü ülestunnistamist hakkab tal palju kergem ning

igatahes tuleb talle vaid kasuks. Igal juhul peab menetleja emotsionaalse mõjustamise võtte edukaks rakendamiseks hoidma isikut tugevas emotsionaalses seisundis.

1.4.4. Alibi esitamine ning selle kontroll

Väga spetsiifiline on kahtlustatava ülekuulamise taktika siis kui isik eitab kuriteo toimepanemist ning väidab, et sellel ajal viibis ta hoopis teises kohas. Menetleja peab igat taolist ülekuulatatava ütlust põhjalikult kontrollima, et välja selgitada, kas esitatud alibi on reaalne või mitte. Valealibi esitamise põhiliseks motiiviks on soov vältida enda või teise isiku kriminaalvastutust. Alibi väite kontrollimiseks on oluline isiku põhjalik ülekuulamine ning tema ütluste kõrvutamine kriminaalasjas kogutud tõenditega.

Alibi kontrollimiseks on oluline isikult välja selgitada järgnevad asjaolud:

1. Milline oli isiku täpne asukoht kuriteo toimepanemise ajal.
2. Kellega ja miks ta sinna kohta läks ning kui kaua ta seal viibis.
3. Mida ta nimetatud kohas tegi, kes teda nägid, kellega suhtles ja millised olid teiste inimeste tegevused. Need asjaolud on olulised välja selgitada, et hiljem üle kuulata need inimesed, kes võivad esitatud alibit kinnitada või ümber lükata.
4. Millised olid sellel päeval ilmastikutingimused. Antud asjaolu on väga oluline, kuna sellistes detailides tavaliselt ei lepita valealibi esitamiseks kokku.
5. Millised riided, jalatseid ja esemed kandis alibi esitaja kuriteo toimepanemise päeval.
6. Kui alibi esitamiseks oli ka varem võimalus, siis miks ülekuulatatav seda ei kasutanud.

Juhul kui ülekuulamise ning kuriteo toimepanemise ajavahemik ei olnud pikk ning kahtlustatav annab detailseid ütlusi oma tegevuste kohta kuriteo toimumise päeval, peaks see menetlejas äratama kahtlust. Inimene ei ole reeglina suuteline täpselt mäletama kõiki fakte oma elust, välja arvatud need juhud kui inimene on teatud päeva sündmuseid spetsiaalselt üritanud meelde jätta. Inimese mällu jäävad vaid erilised ning erksamad sündmused ning nende hulka kuulub kindlasti ka kuriteo toimepanemine. (Порубов 1998:121)

Isiku valealibi paljastamiseks võib menetleja kasutada järgmist taktikalist võtet. Kõigepealt protokollitakse isiku ütlused kuriteo toimepanemise päeva kohta ning lastakse tal see protokolli osa allkirjastada. Seejärel palutakse tal rääkida, mida isik tegi kuriteo toimepanemisele eelneval või järgneval päeval. Juhul kui nende päevade kohta annab isik ütluseid minimaalselt, siis küsitakse talt, et mille poolest just kuriteo toimepanemise päev on

jäänud isikule väga hästi meelde, aga kõikide teiste päevade sündmuseid ta ei mäleta? Sellise taktikalise võtte kasutamine võib kinnitada seda, et esitatud alibi on vale. Seejärel on kindlasti oluline küsitleda ka neid inimesi, keda kahtlustatav nimetas ning kes võivad kas kinnitada või ümber lükata alibi fakti. Neid tunnistajaid tuleb küsitleda väga täpselt kõikide kahtlustatava tegevuste kohta kuriteo toimepanemise päeval. Juhul kui tunnistaja annab samuti detailselt selle päeva kohta ütlusi, võib menetleja ka temalt küsida, et mille poolest just see päev jäi temale nii hästi meelde? Väljamõeldud alibi kontrollimiseks võib uurija läbi viia korduvaid detailseid kahtlustatava ülekuulamisi. Nendel ülekuulamistel või menetleja muuta küsimuste esitamise järjestust ja nende sõnastust. Selline võte aitab esile tuua vastuolusid ning paljastada valet. (Порубов 1998:121-122)

2. KAHTLUSTATAVA ÜLEKUULAMISE LÄBIVIIMISE UURING

2.1. Uurimismeetodid ja valim

Esimese uuringu meetodina kasutas autor intervjuud, mis oli läbi viidud üheksa erineva menetlejaga vahetult enne kahtlustatavate isikute ülekuulamisi. Intervjuu koosnes viiest küsimusest, millele oli võimalik vastata vabas vormis. Küsimused olid suunatud selliselt, et välja selgitada informatsiooni, mida kahtlustatava ülekuulamise vaatlemise käigus välja selgitada ei oleks võimalik (vt Lisa 1).

Oluliseimaks intervjuu eesmärgiks oli välja selgitada informatsiooni kahtlustatava isiku ülekuulamise ettevalmistamise kohta. Autor soovis teada saada, kas toimus ja milles seisnes eesolevaks ülekuulamiseks ettevalmistamine ja millised toimingud olid selleks menetleja poolt tehtud. Ettevalmistamist puudutavat informatsiooni olulisuse tingis soov välja selgitada, kas on võimalik leida seost menetleja poolt tehtud ettevalmistuste ning kahtlustatava ülekuulamise tulemuste vahel. Samuti soovis autor teada saada menetlejate isiklikku arvamust selle kohta kui vajalikuks nad peavad kirjaliku plaani koostamist ning milliseid muid võimalusi tänapäeval kasutatakse.

Intervjuu käigus küsis autor ka teisi menetlusse puutuvaid küsimusi, mille eesmärgiks oli teada saada, kuidas toimus kahtlustatava väljaselgitamine, kas isik viibis enne ülekuulamist vahi all ning kas eesolev ülekuulamine on esmane või korduv. Saadud andmete põhjal leidis autor, et on võimalik välja tuua tähelepanekuid ning anda omapoolseid soovitusi. Intervjuu käigus saadud vastused talletati tabelisse võrdluseks (vt Lisa 3). Autor peab oluliseks märkida, et isikuandmeid intervjuu käigus ei talletatud.

Teise uuringu meetodina kasutas autor kahtlustatavate isikute ülekuulamiste vaatlust. Osalemaks vaatlejana kahtlusatatavate isikute ülekuulmistel, taotles lõputöö autor Ida prefektuuri Jõhvi kriminaaltalituse juhilt vastava loa. Uurimistöö raames osales autor vaatlejana alates 2012. aasta oktoobrist kuni 2013. aasta veebruarini kümnel varavastastes kuritegudes kahtlustatud isiku ülekuulamisel. Ülekuulamised olid läbi viidud just nende

menetlejate poolt, kellega autor viis vahetult enne ülekuulamiste läbiviimist läbi ka intervjuud. Talituse valikut tingis eelkõige asjaolu, et antud talituse menetlejad olid nõus koostööd tegema ja vaatleja ülekuulamise juurde lubama. Osad ülekuulamise läbiviimise ajad olid autoril eelnevalt menetlejatega kokku lepitud, aga osad ajad olid teada saadud vahetult enne ülekuulamist. Enne vaatluse läbiviimist tutvustas autor menetlejatele uuringu eesmärke ja seda, millele ta ülekuulamisel tähelepanu pöörab. Vaatluse käigus täitis autor vaatluslehe, mis koosnes kümnest küsimusest, millest osad olid valikvastustega, kuid samas sai kõikidele küsimustele lisada ka vabas vormis kommentaare ja märkuseid (vt Lisa 2).

Uuringu üldiseks eesmärgiks oli ülevaate ning teadmiste saamine menetlejate poolt valitud taktikaliste võtete kohta kahtlustatavate isikute ülekuulamistel. Käesoleva lõputöö kontekstis oli vaatluse läbiviimise peamiseks eesmärgiks välja selgitada, millises õhkkonnas toimusid kahtlustatavate ülekuulamised, milliseid võtteid kasutasid menetlejad suhtluskontakti loomiseks, mitmel korral tekkisid konfliktsed situatsioonid, milles need seisnesid, milliseid võtteid kasutasid menetlejad, et muuta tekkinud olukorda ning kuidas mõjutasid menetlejate valitud võtted toimingu kulgu. Samuti soovis autor välja selgitada, kas oli toimunud eelnev vestlus jälitusametniku ning kahtlustatava vahel ning kes osalesid kahtlustatava ülekuulamisel. Vaatluse käigus saadud andmeid autor analüüsis ning lisas need ka tabelisse võrdluseks (vt Lisa 3). Saadud andmete põhjal leidis autor, et on võimalik välja tuua tähelepanekuid ning anda omapoolseid soovitusi. Isikuandmeid vaatluslehel ja tabelis ei talletatud.

2.2. Intervjuu ja vaatluse analüüs

Kuna intervjuu ning vaatluse käigus kogutud andmed on omavahel tihedalt seotud, ning selleks, et saada paremat ülevaadet läbiviidud uuringust ning jõuda järeldusteni, esitab autor intervjuu ning vaatluse analüüsi koos.

2.2.1. Kahtlustatava ülekuulamiseks ettevalmistamine

Põhjalikult oli ennast eesolevaks ülekuulamiseks ettevalmistanud 30% menetlejatest. Kriminaalasja nr 12240104941 puhul seisnes ettevalmistus tõendite ning muude kogutud materjalidega tutvumises ja analüüsis. Koostöös teiste jälitusametnikega koguti põhjalikult andmeid kahtlustatava isiku kohta ning seeläbi õnnestus välja selgitada ka muid

kriminaalasjasse puutuvaid isikuid. Koostati kirjalik plaan koos küsimuste ja asitõendite kirjeldustega. Kriminaalasjade nr 13240100610 ja 11240103383 puhul selgus intervjuu käigus, et menetlejad olid kahtlustatava isikuga ka varem kokku puutunud, mistõttu nad teadsid, millist taktikat tuleb valida ja millistele asjaoludele ettevalmistamisel erilist tähelepanu pöörata. Nende menetlejate ettevalmistus seisnes tõendite ning materjalide põhjalikus analüüsimises ja küsimuste määramises. Ka nemad koostasid kirjaliku plaani välja selgitamist nõudvate küsimustega.

Kõigil kolmel vaatlusalusel ülekuulamisel õnnestus soovitud informatsioon välja selgitada ning kordusülekuulamiste läbiviimist ei peetud vajalikuks. Autor on eelnevale faktile ja isiklikule vaatluskogemusele tuginedes veendunud, et põhjalik ettevalmistus aitas positiivse lõpptulemuse saavutamisele kindlasti kaasa.

50% menetlejatest tegid ettevalmistusi, võrreldes eelmise grupiga, vähem põhjalikult (kriminaalasjades nr 12244000057, 12240105648 ja 12240106026). Intervjuu käigus selgus, et nende ettevalmistus seisnes kogutud materjalide ja tõenditega tutvumises ja analüüsis ning kahtlustatava ülekuulamisele väljakutsumises. Kriminaalasjas nr 12240106026 oli tegemist grupiviisiliselt toimepandud kuriteoga ning asjaga seotud menetlejad tegid isikute kohta andmete väljaselgitamiseks ka koostööd jälitusametnikega. Erinevalt eelmisest, selles grupis keegi kirjalikku plaani ei koostanud.

Kõigil nendel ülekuulamistel õnnestus info väljaselgitamine osaliselt või ei õnnestunud seda üldse välja selgitada ning seetõttu osutus vajalikuks kordusülekuulamiste läbiviimine. Autor ei saa seega välistada, et veidi vähem põhjalikult tehtud ettevalmistamine mängis mingil määral rolli ka käesolevate ülekuulamiste lõpptulemusele. Autori arvates on eelnevast lähtudes näiteks võimalik põhjendada kirjaliku plaani olulisust, kuna kirjalik fikseerimine aitab paremini ellu viia ettevalmistuse käigus läbimõeldud plaani ning seeläbi suunata kahtlustatavat isikut efektiivsemalt tõe rääkimisele.

20% menetlejatest (kriminaalasjad nr 12740100198 ja 13240100552) ei teinud enne toimingut erilist ettevalmistust. Kriminaalasjas nr 12740100198 oli tegemist kordusülekuulamisega, mille eesmärgiks oli vaid menetluse lõpetamiseks ütluste ülekordamine ning erilist ettevalmistust selleks ette ei nähtud. Kriminaalasjas nr 13240100552 oli aga tegemist nö „kuumadel jälgedel“ kinnipeetud kahtlustatavaga ning intervjuu käigus selgus, et menetlejal ei olnudki võimalik ennast kuidagi ette valmistada.

Vaatamata eelnevale, õnnestus antud ülekuulamiste käigus vajalik info välja selgitada ning kordusülekuulamise läbiviimist vaja ei olnud. Käesoleva peatüki kontekstis vastuolulise tulemuse seletusena arvab autor, et otsest seost ettevalmistuse ja lõpptulemuse vahel ei saa tuua. Samas ei saa seda seost aga esimesele kahele grupile viidates kindlasti välistada.

Autori arvates aitab positiivse suhtluskontakti loomisele menetleja ettevalmistus (eriti ülekuulatatava kohta lisaandmete kogumine) kindlasti kaasa. Näiteks on siin toodud kriminaalasi nr 12740100198, mille puhul menetleja ei pidanud ettevalmistuse läbiviimist vajalikuks, kuna tegu oli korduva ülekuulamisega. Kahtlustatavaga ei olnud võimalik saada suhtluskontakti seetõttu, et isik ei saanud keelebarjääri tõttu aru mida temalt küsitatakse. Tavapärase ettevalmistuse käigus oleks pidanud tõlgi osalemise vajadus välja tulema.

Intervjuu käigus selgus, et menetlejate nägemused ettevalmistuse vajalikkusest ja sellest, milline see olema peaks, erinevad sageli küllalt palju. Ühtede menetlejate jaoks seisnes ettevalmistamine kogutud materjalidega tutvumises või meelde tuletamises. Teiste jaoks oli ettevalmistamine lisaks eelnevale ka võimalus koguda kahtlustatava kohta lisaandmeid, mis on autori arvates ettevalmistamise etapil üks tähtsamaid tegevusi. Mõningate menetlejate jaoks ei omanud põhjalik ettevalmistus suurt rolli, kuna nende jaoks piisas ka materjalide lehitsemisest enne ülekuulamist. Intervjuu käigus selgus, et ettevalmistuseks võidakse pidada ka üksnes isiku ülekuulamisele väljakutsumist või kahtlustuse sisu koostamist.

2.2.2. Taktikaliste võtete kasutamine konfliktsetes situatsioonides

Vaatlusaluste ülekuulamiste käigus tekkisid konfliktsed situatsioonid üheksal korral kümnest. Kõikide konfliktsete situatsioonide näol oli tegemist esmaste ülekuulamistega. Konfliktsed situatsioonid seisnesid selles, et kahtlustatavad andsid teadlikult valeütlusi või hoopis keeldusid ütluste andmisest.

Kriminaalasjade nr 12240104941, 11240103383 ja 13240100552 puhul oli tegemist kahtlustatavatega, kelle ametlikud ülekuulamised olid läbi viidud jälitusametnike poolt. Enne tõendusteabe kogumise alustamist oli jälitusametnike poolt läbiviidud ka vestlused. Juba nende käigus tekkisid olukorrad, kus kahtlustatavad isegi kõrvalistel teemadel suheldes ei soovinud ütlusi anda ning väisid, et ei saa aru, miks neid üldse ülekuulamisele kutsuti või toodi. Seega oli vestluste peamisteks eesmärkideks ärritunud kahtlustatavat rahustamine, temaga ühise keele leidmine, usalduse äratamine, temaga tutvumine ning konfliktse

situatsiooni menetlejale soodsamaks muutmine. Autorile jäi positiivselt silma ametnike kindlameelne oskus isikuid veenda. Lisaks tavapärasele tõendite esitamise võttele kasutasid ametnikud aktiivselt erinevaid veenmismeetodeid. Nad rõhutasid ülekuulatavale isikule, et ütluste andmisega saab kahtlustatav ise sellest kasu. Kriminaalasjas nr 12240104941 lubati kahtlustataval teha suitsupaus ning asjade üle järele mõelda. Kriminaalasjas nr 11240103383 anti kahtlusalusele samuti aega mõtlemiseks ning selle võtte tagajärjel hakkaski isik ütlusi andma. Käesolevate kriminaalasjade puhul õnnestus konfliktsete situatsioonide muutmine mittekonfliktseteks ning seetõttu õnnestus soovitud info välja selgitada ja kordusülekuulamisi vaja ei olnud.

Kriminaalasjades nr 13240100610, 12240105648, 12244000057 tekkisid ülekuulamistel konfliktsed situatsioonid kuna kahtlustatavad isikud ei tunnistanud oma süüd ning keeldusid ütluste andmisest või andsid teadlikult valeütlusi, vaatamata sellele, et nad kõik olid tabatud kannatanu või politseipatrulli poolt otse kuriteo toimepanemiselt.

Kriminaalasjas nr 13240100610 oli menetlejal kahtlustatavaga kerge kontakti saada, kuna selgus, et nad olid ka varem sarnases olukorras kohtunud. Suhtluskontakti säilitamiseks vestles menetleja kahtlustatavaga palju kõrvalistel teemadel. Tõepäraste ütluste saamiseks esitas menetleja tõendeid (tunnistajate ütlused, videosalvestised, asitõendeid) ning veenas isikut süüd tunnistama ning kahetsema. Kriminaalasja nr 12240105648 puhul oli tegemist väga ärritunud kahtlustatavaga, kes väga kindlalt hoidis oma positsiooni ning kas keeldus ütluste andmistest või andis valeütluseid. Kahtlustatava puhul kasutas menetleja vaid tõendite esitamise võtet (kannatanu ja tunnistaja ütlused) ning palus isikul nende kohta selgitusi anda. Kriminaalasja nr 12244000057 puhul kahtlustatav eelistas vaikida ja ametnik kasutas tõendite (kannatanu ütlused) esitamise võtet. Teisi mõjustamise võtteid nende kahe isiku suhtes ei kasutatud. Kriminaalasjas nr 13240100610 õnnestus menetlejal kahtlustatavalt ütlusi saada, mistõttu kordusülekuulamise läbiviimist vaja ei olnud. Kriminaalasjades nr 12240105648 ja 12244000057 õnnestus ütlusi saada osaliselt ning seetõttu oli vajalik kordusülekuulamiste läbiviimine.

Kriminaalasjas nr 12240106026 oli tegemist kolme kahtlustatava isiku ülekuulamisega ning kõik kolm toimingut kandsid ka konfliktset iseloomu. Ükski kahtlustatav ei tunnistanud oma osalemist kuriteo toimepanemises. Nad andsid nii valeütlusi kui ka keeldusid ütluste andmisest ning lisaks sellele käitusid ülekuulamisel väga ebaviisakalt ning sobimatult.

Esimese kahtlustatava ülekuulamine oli konfliktse iseloomuga seetõttu, et kahtlustatav andis valeütluseid, vaatamata menetleja poolt esitatud tõenditele (videosalvestised ja tunnistajate ütlused). Veenmist või mingil muul viisil kahtlustatava mõjutamist ei pidanud menetleja vajalikuks, kuna aktsepteeris kahtlustatava õigust keelduda ütlustest iseenda vastu. Antud juhul olulist informatsiooni välja selgitada ei õnnestunud, mistõttu oli vajalik hilisem korduv ülekuulamine.

Kriminaalasjas nr 12240106026 oli teise kahtlustatavana üle kuulatud alaealine isik, kes ei soovinud mingeid ütluseid anda. Antud ülekuulatatavaga oli menetleja ka varem kohtunud ning teadis kuidas isikule oleks parem läheneda. Ametnik kasutas tõendite esitamise ja emotsionaalse mõjustamise võtteid. Ta mõjutas isikut selliselt, et püüdis temas tekitada kahetsustunnet ning seeläbi kallutada teda ütluste andmisele. Menetlejal õnnestus ütlusi saada osaliselt ning seetõttu oli vaja kordusülekuulamise läbiviimist.

Kriminaalasja nr 12240106026 kolmanda kahtlustatava ülekuulamisel oli samuti tegemist konfliktse situatsiooniga, kus isik keeldus igasuguste ütluste andmisest. Menetleja kasutas tõendite esitamise võtet. Ülekuulamisel viibis jälitusametnik, kes oli menetlejale abiks ning kasutas aktiivselt veenmismeetodeid. Jälitusametnik püüdis isikut veenda isikut tuues välja, et kõik teised grupi liikmed on juba ütluseid andnud ning on jäänud vaid tema. Menetlejal õnnestus saada ütluseid osaliselt ning vaja oli kordusülekuulamist.

2.2.3. Kokkuvõte taktikaliste võtete kasutamisest

Vaatluse peamiseks eesmärgiks oli välja selgitada kas tekivad ja milles seisnevad konfliktsed olukorrad kahtlustatavate ülekuulamistel, milliseid taktikaliseid võtteid kasutavad menetlejad, et leida ülekuulatatavaga paremat suhtluskontakti ning kuidas need võtted mõjuvatavad ülekuulamise tulemust. Vaatluse tulemustest selgus et 90% vaadeldud ülekuulamistest muutusid mingil hetkel konfliktseks. Iseloomulikuks tunnuseks oli tavaliselt see, et isik kas hakkas andma valeütlusi või keeldus ütluste andmisest.

Kõige õnnestunumateks ülekuulamisteks, kus kahtlustatavad tunnistasid oma süüd või andsid tõendamiseseme asjaolude kohta kontrollitavaid ütlusi, võib pidada neid, mis olid läbi viidud jälitusametnike poolt (kriminaalasjad nr 12240104941, 11240103383 ja 13240100552). Jälitusametnikud suutsid muuta konfliktsed situatsioonid mittekonfliktseks, kasutades erinevaid taktikalisi võtteid. Väga tulemuslikult oli kasutatud mõjustamise võtteid, veenmist

ning vestlust kõrvalistel teemadel, mille eesmärgiks oli ärritunud kahtlustatavat rahustamine ja ka ülekuulatatava parem tundma õppimine. Kuigi tegemist oli erinevate jälitusametnike ning erinevate kahtlusaluste isikutega, siis tegutsemise skeemid olid jälitusametnikel väga sarnased ja tulemust vaadates ka edukad. Isikud tunnistasid oma süüd, avaldasid kahetsust ning andsid põhjalike ütluseid. Õnnestunuks võib pidada ka ülekuulamist kriminaalasjas nr 13240100610 ja seda seetõttu, et menetleja oli juba eelnevalt kahtlustatavaga tuttav ja teadis kuidas kõige parem on tegutseda ning seetõttu õnnestus tal edukalt ülekuulamine läbi viia.

Kui analüüsida neid ülekuulamisi, kus menetlejal ei õnnestunud välja selgitada tõepärast informatsiooni või õnnestus see vaid osaliselt, siis selle peamiseks põhjuseks tooks autor, et juba toimingu alguses ei tekkinud menetleja ja kahtlustatav vahelist positiivset suhtluskontakti või nö „ühist keelt“, mistõttu oli ka edaspidi raskuseid tõepäraste ütluste väljaselgitamisega. Vestluseid, mis annaksid menetlejale parema ülevaade ülekuulatatavast isikust ning ettekujutuse parimast taktika valikust, läbi viidud ei olnud. Taktikalise võttena kasutati peamiselt menetluse käigus kogutud tõendite esitamist. Autori arvates võib ebaõnnestumise põhjusteks olla ka vähene mõjustamise võtete kasutamine ning menetleja liiga kiire kahtlustatava ütlustest keeldumise õiguse aktsepteerimine. Kuna kahtlustatava ülekuulamine on menetlustoiming, kus isik viibib tavaliselt tugevas stressis, siis on see menetleja jaoks kõige õigem hetk, et püüda isikut kallutada tõepäraste ütluste andmisele. Seetõttu tuleks püüda äratada isikus tekitatud kahju pärast kaastunnet, selgitada vastupanu mõttetust ning isikule osaks saavat kasu kui ta nõustub ütluste andmisega ja tunnistab oma süüd.

Läbiviidud kahtlusaluste ülekuulamisi vaadates on näha, et menetlejad kasutavad erinevaid taktikaid. Ühtede jaoks on oluline, et juba esmasel ülekuulamisel oleks tähtsust omav informatsioon kätte saadud ning kasutavad selleks ka kõiki erinevaid võimalikke võtteid. Teised menetlejad viivad läbi mitmeid ülekuulamisi ning ei näe otsest vajadust kohe esmasel ülekuulamisel infot välja selgitada. Erinevused on ka võtete kasutamise osas, kus osad menetlejad kasutavad vaid tõendite esitamise võtet, teised aga mõjutavad isikut ka vaimselt aktiivselt ning vaatlusaluse uuringu kontekstis saavutasid läbi selle ka positiivsemaid tulemusi. Autor ei saa väita, et ühed ametnikud käitusid valesti ja teised õigesti, kuid lähtudes teoreetilistest seisukohtadest ning vaatluste käigus saadud teadmistest, pakub autor välja mõningaid ettepanekuid ja soovitusi, mis tema arvates muudaksid ülekuulamisi tulemuslikumaks.

2.3. Uuringu tulemustest lähtuvad ettepanekud

Läbiviidud uuringu arutlusest lähtuvalt teeb autor mõningaid ettepanekuid, mis võiksid aidata ülekuulamise läbiviimist tulemuslikumaks muuta.

1. Intervjuu läbiviimise käigus selgus, et menetlejad peavad oluliseks kahtlustatava ülekuulamiseks põhjalikku ettevalmistamist eelkõige vaid raskete kuritegude uurimisel, kuid autori arvates on kahtlustatava ülekuulamine seda tulemuslikum, mida põhjalikumalt see on ette valmistatud. Seega tuleks suhtuda kahtlustatava ülekuulamise planeerimisse suurema põhjalikkusega, tegemata vahet, kas tegemist on raske või kergema kuriteoga.

2. Uurija ja operatiivjälitusametniku vaheline koostöö ja infovahetus võiks olla tõhusam. Jälitustegevuse käigus kogutud informatsioon peaks olema edastatud uurijale selleks, et ta saaks seda arvestada ülekuulamise läbiviimisel. Initsiatiiv informatsiooni vahetamiseks peaks tulema eelkõige uurijalt.

3. Läbi viidud vaatlustest nähtub, et need ülekuulamised, mis algasid vestlusest kõrvalistel teemadel, aitasid paremini kahtlustatavat tundma õppida ja tekitada ülekuulamiseks rahulikumat õhkkonda ning selle tulemusena sai nendel ülekuulamistel tähtsust omav informatsioon välja selgitatud kas täielikult või osaliselt. Seega soovitab autor, et kahtlustatava ülekuulamine võiks võimalusel alati alata vabas vormis vestlusest. Isegi siis, kui taoline vestlust on jälitusametniku poolt juba eelnevalt läbi viidud, võiks seda teha ka uurija, et saada paremat ülevaadet kahtlustatavast isikust ning valida selle inimese ülekuulamiseks parim taktika.

4. Menetlejad võiksid ülekuulamistel kasutada rohkem erinevate taktikaliste võtete kombineerimist. Käesoleva lõputöö raames läbi viidud uuring näitab, et need toimingud, kus kasutati erinevaid mõjutamise viise, olid edukamad. Eelkõige soovitab autor kasutada rohkem erinevaid emotsionaalse mõjustamise ja veenmise võtteid.

5. Nendel juhtudel, kus tegemist on juba eelnevalt tuntud isikuga, võiks uurija kaaluda võimalust kaasata ülekuulamise toimingusse ametnikke, kellel on varasemalt õnnestunud antud isikuga positiivset suhtluskontakti saada.

KOKKUVÕTE

Käesolev lõputöö on kirjutatud teemal „Kahtlustatava ülekuulamise ettevalmistus ja taktika konfliktses olukorras“. Lõputöö eesmärgiks oli anda ülevaade kahtlustatava ülekuulamise menetlustaktika teooriast, analüüsida Ida prefektuuri kriminaalbüroos läbiviidud kahtlustatavate ülekuulamisi ning koostada ettepanekuid kahtlustatavate ülekuulamiste toimingute parendamiseks.

Eesmärgi täitmiseks andis autor käesoleva töö esimeses peatükis teoreetilise ülevaate kahtlustatava ülekuulamise õiguslikkust regulatsioonist, kahtlustatava ülekuulamise ettevalmistamisest ja planeerimisest, ülekuulamise sisulisest läbiviimisest ning konfliktsetes olukordades kasutatavatest taktikalistest võtetest.

Reaalse olukorra näitlikustamiseks viis autor empiirilise uuringu raames läbi Jõhvi varavastaste kuritegude talituse üheksa menetlejaga suulise intervjuu, mille põhiliseks eesmärgiks oli teada saada, kas tehakse ja milles seisneb kahtlustatava ülekuulamise ettevalmistamine ning milline on menetlejate arvamus kirjaliku plaani koostamise vajalikkusest. Ettevalmistamist puudutavat informatsiooni olulisuse tingis soov välja selgitada, kas on võimalik leida seost menetleja poolt tehtud ettevalmistuste ning kahtlustatava ülekuulamise tulemuste vahel.

Samuti vaatles ja analüüsis autor kümmet Jõhvi varavastaste kuritegude talituses läbiviidud kahtlustatavate ülekuulamist. Vaatluse eesmärgiks oli välja selgitada, millist menetlustaktikat ning milliseid taktikalisi võtteid kasutavad uurijad kahtlustatavate ülekuulamistel konfliktsetes olukordades ning kuidas mõjutasid menetlejate valitud võtted toimingu kulgu. Empiirilise uuringu tulemused on kajastatud käesoleva töö teises peatükis

Läbiviidud intervjuust selgus, et menetlejad suhtuvad kahtlustatavate ülekuulamise ettevalmistamisesse väga erinevalt. Ühtede menetlejate jaoks seisnes ettevalmistus inimese väljakutsumises või kahtlustuse sisu kirjapanemises, teiste jaoks põhjalikus koostöös ja infovahetuses jälitusametnikega. Samuti leidsid paljud menetlejad, et kirjaliku plaani koostamine ülekuulamise planeerimisel on vajalik ainult raskete kuritegude puhul. Läbiviidud

uuring ei võimaldanud küll leida otsest seost ettevalmistuse ning ülekuulamise tulemuse vahel iga juhumi puhul, kuid autori arvates ei saa sellist seost kindlasti ka välistada.

Kahtlustatavate ülekuulamiste vaatluste tulemuste analüüsist selgus, et 90% vaadeldud ülekuulamistest kandsid konfliktset iseloomu. Kõige õnnestunumad ülekuulamised, kus kahtlustatavad tunnistasid oma süüd või andsid tõendamisesemete kohta kontrollitavaid ütlusi, olid need, mis olid läbi viidud jälitusametnike poolt ning kus menetlejad kasutasid aktiivselt erinevate taktikaliste võtete kombineerimist. Analüüsist nähtub, et peamised probleemid tõepärase informatsiooni väljaselgitamisel olid suhtluskontakti puudumine menetleja ja kahtlustatava vahel ning see, et ei kasutatud kõiki taktikaliste võtete võimalusi.

Autor tegi analüüsi tulemustest lähtuvalt mõningaid järeldusi ja soovitusi. Oluliseks soovituseks peab autor ülekuulamise põhjalikumat ettevalmistamist ning planeerimist sõltumata kuriteo raskusastmest. Samuti soovitab autor, et menetlejad prooviksid kasutada rohkem erinevate taktikaliste võtete kombineerimist ning seeläbi anda suurem omapoolne panus tõepärane informatsioon väljaselgitamiseks. Autori arvates võib kahtlustatatava ülekuulamise tulemuslikumaks muuta ka uurija ja jälitusametniku vaheline tihedam koostöö ning infovahetus. Samuti teeb autor ettepaneku, et iga kahtlustatava ülekuulamine võiks alata vabas vormis vestlusest. Isegi kui jälitusametniku poolt on taoline vestlust juba läbi viidud, siis võiks seda teha ka ülekuulamist teostav uurija.

Autor leiab, et käesolev lõputöö vastab sissejuhatuses püstitatud eesmärkidele ning rakendades käesolevas töös esitatud ettepanekuid, on võimalik muuta kahtlustatavate ülekuulamisi efektiivsemateks ja tulemuslikemaks. Lõputöö suureks isiklikuks väärtuseks peab autor kasutatud kirjandusest ja teostatud uuringust saadud teadmisi, mida kavatseb ka tulevikus oma töös kasutada.

РЕЗЮМЕ

Данная дипломная работа написана на тему: «Планирование допроса подозреваемого и тактика допроса в конфликтной ситуации».

Целью данной работы было получить теоретические основы допроса подозреваемого, анализировать проведенные допросы подозреваемых в Идасской префектуре и подготовить предложения по усовершенствованию деятельности допросов подозреваемых.

Методами исследования использовались автором интервью следователей и наблюдение допросов подозреваемых в Йыхвиском отделе расследования имущественных преступлений. Целью интервью было узнать, в чем заключается подготовка к допросу подозреваемого и мнения следователей по необходимости разработки письменого плана допроса. Из полученных данных автор попытался найти связь между обьемом подготовки и результатом допроса. Целью наблюдения было выяснить, какую тактику и тактические приемы используют следователи при допросе подозреваемых в конфликтных ситуациях и как они влияют на результат допроса.

Анализ интервью показал, что следователи видят планирование и подготовку к допросу по-разному. Важность составления письменного плана следователи видят только при расследовании особо тяжких преступлений. Прямую связь между планированием и результатом допроса найдено не было, но по-мнению автора такая связь не исключена. Анализ наблюдения показал, что 90% допросов носили конфликтный характер. Удачно были проведены допросы со стороны оперативных работников, а также при активном использовании различных сочетаний тактических приемов. Основными причинами неудавшихся допросов, было отсутствие психологического контакта между следователем и подозреваемым и неиспользование в полной мере тактических приемов.

Исходя из полученных данных анализа, автор вынес свои предложения, которые можно использовать для улучшения проведения допросов подозреваемых. Подготовка и планирование допроса всегда должна быть усугубленной, независимо от тяжести

нарушения. Сотрудничество и обмен информацией между следователем и оперативным работником должна быть более эффективной. Каждый допрос подозреваемого должен начинаться с беседы в свободной форме с оперативным работником. Аналогичную беседу должен проводить и следователь сам. В целях получения достоверной информации, следователь должен использовать в полной мере различные сочетания тактических приемов, а в особенности приемы эмоционального воздействия и методы убеждения.

KASUTATUD KIRJANDUSE LOETELU

Еникеев, М.И. 2002. Юридическая психология. Норма

Kergandberg, E. ja Pikamäe, P. 2012. Kriminaalmenetluse seadustik: Kommenteeritud väljaanne. Tallinn Kirjastus Juura

Kriminaalmenetluse seadustik 12.02.2003, jõustunud 01.07.2004 - RT I 2003, 27, 166...RT I, 21.12.2012, 10

Krüger, U. 2008. Ülekuulamine kohtueelses menetluses. Sisekaitseakadeemia

Lindmäe, H. 1995. Menetlustaktika. Juristide Täienduskeskus

Maurer, K. 2000. Alibi. Õigusleksikon. (lk 19). Kirjastus Interlex

Maurer, K. 2000. Menetlustaktika. Õigusleksikon. (lk 200). Kirjastus Interlex

Порубов, Н.И. 1998. Тактика допроса на предварительном следствии. БЕК

Россинская, Е.Р. 1999. Криминалистика. ЮНИТИ-ДАНА

Salk, A. 28.10.2002. Konflikt peab alati lahenduse leidma. Äripäeva kodulehelt http://www.ap3.ee/?PublicationId=31503ED6-39D4-4163-9D98 74AA1E3959CE&code=41710 välja otsitud 20.04.2013

Seadusenimetuste lühendid. 2012. Justiitsministeeriumi kodulehelt https://www.riigiteataja.ee/lyhendid.html?sorteeri=pealkiri&kasvav=true välja otsitud 20.04.2013

Чуфаровский, Ю.В. 2005. Психология оперативно-розыскной деятельности. Эксмо

Öpik, R. 2008. Kriminalistikaline taktika ja tehnoloogia. Sisekaitseakadeemia

Öpik, R. 2011. Kahtlustatava ülekuulamine. Sisekaitseakadeemia kodulehelt http://stud.sisekaitse.ee/opik/Kahtlustatava%20ylekuulamine/ välja otsitud 25.03.2013

Яблоков, Н.П., Колдина, В. Я. 1990. Криминалистика. МГУ

LISA 1. INTERVJUU KÜSIMUSTIK

Kriminaalasja nr :

KarS § :

Menetlust alustati :

Ülekuulamise läbiviimise aeg :

1. Kuidas toimus kurjategija väljaselgitamine?

2. Kas kahtlustatav viibis vahi all või mitte?

3. Kas tegemist on esmase või korduva ülekuulamisega?

4. Kas toimus ja milles seisnes kahtlusatatava ülekuulamise ettevalmistamine?

5. Kui oluliseks Te peate kirjaliku plaani koostamist kahtlustatava isiku ülekuulamiseks ning milliseid muid võimalusi tänapäeval kasutatakse?

LISA 2. VAATLUSLEHT

Kriminaalasja nr :

KarS § :

Menetlust alustati :

Ülekuulamise läbiviimise aeg :

1. Kas enne ülekuulamist toimus jälitusametniku ja kahtlustatava vaheline vestlus ?

☐ Toimus

☐ Ei toimunud

.....

.....

2. Kes viibisid lisaks menetlejale kahtlustatava ülekuulamise juures?

☐ Kahtlustatava kaitsja

☐ Tõlk

☐ Protokollija

☐ Spetsialist

☐ Ekspert

☐ muud isikud

.....

.....

3. Millises õhkkonnas toimus ülekuulamine?

.....

.....

.....

.....

.....

4. Kuidas toimus uurija ning kahtlustatava vahel suhtluskontakti loomine ning milliseid võtteid menetleja selleks kasutas?

.....

.....

.....

.....

.....

.....

5. Kas kahtlustatava ülekuulamise ajal tekkis konfliktne situatsioon?

☐ Jah

☐ Ei

.....

.....

6. Milles seisnes konfliktne situatsioon?

☐ Kahtlustatav keeldus ütluste andmisest

☐ Kahtlustatav andis teadlikult valeütlusi

☐ muu

.....

.....

.....

.....

7. Kuidas käitus ning milliseid taktikalisi võtteid kasutas menetleja konfliktses situatsioonis ?

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

8. Kuidas mõjusid taktikalised võtted kahtlustatavale ning kas nende abil õnnestus välja selgitada olulist informatsiooni?

.....

.....

.....

.....

9. Kas ülekuulamine vajab täiend- või kordusülekuulamist?

☐ Vajab

☐ Ei vaja

.....

.....

10. Milline oli ülekuulamise ajaline kestvus?

.....

.....

LISA 3. UURINGU ANDMETE TABEL

	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
Kriminaal-menetluse number	12740100198	12244000057	12240104941	13240100610	11240103383	13240100552	12240106026	12240106026	12240106026	12240105648
KarS §	§ 209 lg 1	§ 199 lg 2 p 4	§ 199 lg 2 p 7,8,9	§ 266 lg 2 p 1; § 25 lg 2	§ 199 lg 1	§ 199 lg 2 p 8	§ 215 lg 2 p 1,2	§ 215 lg 2 p 1,2	§ 215 lg 2 p 1,2	§ 266 lg 1
Kuriteo lühikirjeldus	Kannatanu võttis laenu Credit 24st ja andis selle kahtlustatavale, kes lubas tagasi maksta, kuid ei maksnud	Elektripliidi vargus üürikorterist	Korterivargus sissetungimisega mitme isiku poolt	Sõidukisse sissetungimise katse	Korterist esemete varastamine kannatanu tuttava poolt	Esemete vargus garaazist kannatanu tuttava poolt	Sõiduki vargus mitme isiku poolt ja selle kasutamine	Sõiduki vargus mitme isiku poolt ja selle kasutamine	Sõiduki vargus mitme isiku poolt ja selle kasutamine	Sõidukisse sissetungimine, mille käigus rikuti sõiduki armatuuri osa
Menetlust alustati	22.10.2012	25.04.2012	19.10.2012	12.02.2013	08.07.2011	08.02.2013	30.12.2012	30.12.2012	30.12.2012	03.12.2012
Ülekuulamise läbiviimise aeg	14.11.2012	19.12.2012	06.11.2012	12.02.2013	01.12.2012	08.02.2013	02.01.2013	22.01.2013	22.01.2013	05.12.2012
Kas tegemist oli esmase või korduva ülekuulamisega	korduv	esmane	esmane	esmane	esmane	esmane	esmane	esmane	esmane	esmane
Kuidas toimus kurjategija väljaselgitamine	Kannatanu osutas, kutsuti välja telefoni teel	Kannatanu osutas, kutsuti välja telefoni teel	Välja selgitatud ja kinni peetud jälitusametnike poolt	Tunnistaja osutas, kinni peetud patrullpolitsei poolt	Kannatanu osutas, kinni peetud jälitusametniku poolt	Kannatanu osutas, kinni peetud patrullpolitsei poolt	Kinni peetud patrullpolitsei poolt	Välja selgitatud jälitustegevuse käigus, kutsuti välja telefoni teel	Välja selgitatud jälitustegevuse käigus, kutsuti välja telefoni teel	Kannatanu osutas, kinni peetud patrullpolitsei poolt
Kas isik viibis vahi all	Ei viibinud vahi all	Ei viibinud vahi all	Viibis vahi all	Oli kinnipeetud 48 tunniks	Ei viibinud vahi all	Ei viibinud vahi all	Oli kinni peetud 48 tunniks	Ei viibinud vahi all	Ei viibinud vahi all	Oli kinnipeetud 48 tunniks
Milles seisnes ülekuulamiseks ettevalmistamine	Ei nähtud erilist vajadust põhjalikult ette valmistada, kuna ülekuulamise eesmärgiks oli menetluse lõpetamine	Materjalide ja tõenditega tutvumine ja analüüs; isiku välja-kutsumine	Materjalide ja tõenditega tutvumine ja analüüs; andmete kogumine isiku kohta; kirjaliku plaani koostamine koos küsimuste määramisega	Materjalide ja tõenditega tutvumine ja analüüs, kirjaliku plaani koostamine koos küsimuste määramisega	Materjalide ja tõenditega tutvumine ja analüüs, kirjaliku plaani koostamine koos küsimuste määramisega, kahtlustuse sisu koostamine	Ei olnud võimalik eriliselt ette valmistada, kuna tegemist oli „ kuumadel jälgedel“ kinnipeetud isikuga	Materjalide ja tõenditega tutvumine ja analüüs, andmete kogumine ülekuulatatava isiku kohta	Materjalide ja tõenditega tutvumine ja analüüs, andmete kogumine ülekuulatatava isiku kohta	Materjalide ja tõenditega tutvumine ja analüüs; andmete kogumine ülekuulatatava isiku kohta	Materjalide ja tõenditega tutvumine ja analüüs

LISA 3. UURINGU ANDMETE TABEL (järg)

Kas jälitusametnik vestles kahtlusalusega enne ülekuulamist	Ei vestelnud	Ei vestelnud	Vestles	Ei vestelnud	Vestles	Vestles	Ei vestelnud	Ei vestelnud	Vestles	Ei vestelnud
Ülekuulamisel osalejad	--	--	Jälitusametnik	--	--	--	--	Kaitsja	Jälitusametnik	Kaitsja, tõlk
Suhtluskontakti loomiseks kasutatud võtted	Ei kasutatud	Ei kasutatud	Vestlused kõrvalistel teemadel , lubati suitsetada, tehti pausi	Vestlus kõrvalistel teemadel	Vestlus kõrvalistel teemadel, tehti paus ja anti aega mõtlemiseks	Vestlus kõrvalistel teemadel	Ei kasutatud	Vestlus kõrvalistel teemadel	Vestlus kõrvalistel teemadel	Ei kasutatud
Konfliktne või mittekonfliktne situatsioon	Mittekonfliktne situatsioon	Konfliktne situatsioon Keeldus ütluste andmisest	Konfliktne situatsioon Keeldus ütluste andmisest	Konfliktne situatsioon Keeldus ütluste andmisest	Konfliktne situatsioon Keeldus ütluste andmisest	Konfliktne situatsioon Keeldus ütluste andmisest	Konfliktne situatsioon Andis valeütlusi	Konfliktne situatsioon Andis valeütlusi	Konfliktne situatsioon Keeldus ütluste andmisest	Konfliktne situatsioon Andis valeütlusi
Konfliktses situatsioonis kasutatud võtted	--	Tõendite esitamise võte	Tõendite esitamise võte, emotsionaalne mõjustamine, veenmine	Tõendite esitamise võte, veenmine	Tõendite esitamise võte, veenmine	Tõendite esitamise võte, veenmine	Tõendite esitamise võte	Tõendite esitamise võte, emotsionaalne mõjustamine	Tõendite esitamise võte, veenmine	Tõendite esitamise võte
Ülekuulamise tulemus	Info õnnestus välja selgitada	Info õnnestus välja selgitada osalisel	Info õnnestus välja selgitada	Info õnnestus välja selgitada	Info õnnestus välja selgitada	Info õnnestus välja selgitada	Infot ei õnnestunud välja selgitada	Info õnnestus välja selgitada osaliselt	Info õnnestus välja selgitada osaliselt	Info õnnestus välja selgitada osaliselt
Kas ülekuulamine vajab kordusülekuulamist	Ei vaja	Vajab	Ei vaja	Ei vaja	Ei vaja	Ei vaja	Vajab	Vajab	Vajab	Vajab
Ülekuulamise ajaline kestvus	00:30	00:30	01:30	00:30	01:00	01:00	01:00	01:30	02:30	00:30